

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

БУРНОСОВА Уляра Юріївна

**Формування правової культури в процесі юридичної освіти \ The
formation of legal culture in the course of legal edutation**

Спеціальність 081 – Право
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи ПРзм-21
У.Ю. Бурносова

(підпис)

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Т.О. Подковенко

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 2018 р.

Зав. кафедри теорії та історії держави і права,

к.ю.н., доцент

Кравчук М.В. _____

(підпис)

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 102 сторінки, перелік використаних джерел із 81 найменування.

Метою магістерської роботи є дослідження та висвітлення поняття правової культури, а також формування правової культури в процесі юридичної освіти.

Об'єктом дослідження є правова культура як феномен життя суспільства.

Предметом дослідження є практичні та теоретичні аспекти сутності правової культури, здійснення впливу юридичної освіти на формування правової культури студентства.

Наукова новизна дослідження та одержані висновки визначаються, насамперед тим, що новизна полягає в комплексному аналізі сутності правової культури, її елементах та особливостях функціонування в українському суспільстві, а також визначенні впливу юридичної освіти на формування самої культури. У процесі роботи основна увага була зосереджена на понятті правової культури, а також на формуванні правової культури в процесі юридичної освіти. Одержані висновки полягають в можливості використання одержаних результатів дослідження для вдосконалення та розвитку правової культури нашої країни, а також для підвищення та покращання правової культури студентів-юристів.

Ключові слова: правова культура, правова свідомість, юридична освіта, професійна правова культура

RESUME

Master's work contains 102 pages, list of sources with 81 titles.

The aim of the master's work thesis is to study and clarify the concept of legal culture, as well as the formation of a legal culture in the process of legal education.

A research object is a legal culture as phenomenon of life of society.

The subject research is the practical and theoretical aspects of the essence of legal culture, the impact of legal education on the formation of the legal culture of students.

The scientific novelty of the research and the conclusions obtained are determined, first of all, that the novelty consists in a comprehensive analysis of the essence of legal culture, its elements and peculiarities of functioning in the Ukrainian society, as well as the determination of the influence of legal education on the formation of the culture itself. During the work, the focus was on the concept of legal culture, as well as on the formation of a legal culture in the process of legal education. The obtained conclusions consist of the possibility of using the obtained results of research for the perfection and development of the legal culture of our country.

Key words: legal culture, legal consciousness, legal education, professional legal culture

АНОТАЦІЯ

Бурносова У. Ю. Формування правової культури в процесі юридичної освіти. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

У магістерській роботі розглянуто та проаналізовано визначення поняття «правова культура»; розглянуто поняття «професійно-правова культура юриста»; визначено місце юридичної освіти у формуванні правової культури; досліджено європейський досвід формування правової культури в процесі юридичної освіти; досліджено проблеми становлення правової культури та її функціонування в сучасному українському суспільстві.

SUMMARY

Burnosova U. Y. Formation of legal culture in the process of legal education. – The manuscript.

Research on education and qualification of «Master» in the field 8.03040101 - Law - Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

In the master's thesis the definition of «legal culture» is considered and analyzed, the concept of «professional legal culture of a lawyer» is considered, the place of legal education is defined in the formation of legal culture, the European experience of formation of legal culture in the process of legal education is investigated, problems of formation of legal culture and its functioning in the modern Ukrainian society.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА СТРУКТУРНО-ВИДОВИЙ АНАЛІЗ	11
1.1. Правова культура: поняття, сутність та елементи.....	11
1.2. Функції та види правової культури.....	26
Висновки до розділу 1.....	34
Розділ 2. РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ	38
2.1 Місце юридичної освіти у формуванні правової культури.....	38
2.2 Професійно-правова культура юриста.....	55
Висновки до розділу 2.....	67
Розділ 3. СУЧАСНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ	73
3.1. Європейський досвід формування правової культури в процесі юридичної освіти.....	73
3.2 Проблеми становлення правової культури у сучасному українському суспільстві.....	81
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство переживає складний етап свого розвитку. У країні здійснюється кардинальне перетворення економічної, соціальної та політичної сфер життя, яке супроводжується реформою правової системи, в тому числі законодавства, правотворчих і правоохоронних органів, механізмів і форм реалізації права. Україна йде по шляху розбудови правової держави і громадянського суспільства. Ефективність перетворень в правовій сфері, так і в державі в цілому, модернізаційні процеси в країні безпосередньо залежать від рівня правової культури сучасного українського суспільства.

Актуальність роботи обумовлена низкою факторів загальнотеоретичного та практичного характеру і перш за все необхідністю осмислення тих змін, які відбулися в правовій культурі України протягом її розвитку. Правова культура як суспільне явище і як правова категорія безумовно була предметом наукових досліджень, як в юриспруденції, так і інших суспільних наук, однак вивчалася вона в умовах іншої, в порівнянні з нинішньою, соціальної реальності.

Актуальність дослідження правової культури сучасного українського суспільства обумовлена, на мій погляд, наступними факторами.

1. Вітчизняна правова культура в даний час знаходиться на перехідному етапі, в зв'язку з чим буде актуальним теоретичне осмислення даного питання. Для подальшого розвитку і вдосконалення правова культура потребує науково-теоретичного осмислення її власної сутності, виробленню ціннісно-правових орієнтацій.

2. У сучасних умовах, коли Україною взятий курс на модернізацію країни, важливий теоретичний і практичний інтерес представляє науковий аналіз аспектів цього процесу, в тому числі правової культури як показника правового прогресу, найважливішої умови його ефективності.

3. Важливим також є дослідження питання формування правової культури в процесі юридичної освіти, адже саме в процесі юридичної освіти

пізнаються державно-правові явища, здійснюється формування правосвідомості та правової культури.

Поняття «правова культура» досить часто вживається сьогодні в різних державних документах, у науковій та навчальній літературі. Однак ступінь розробленості на теоретичному рівні залишає бажати кращого, незважаючи на те, що цінність і необхідність використання даного поняття визнається більшістю теоретиків права.

В юридичній науці є численні, часом прямо суперечливі визначення даного поняття. Складно пізнати якесь явище, якщо його поняття нечітко окреслено. На сучасному етапі розвитку юриспруденції визнання правової культури як юридичної категорії не викликає сумнівів. Однак при розгляді поняття, змісту, структури та елементів правової культури такої єдності не спостерігається.

Слово «культура», що походить від латинського «cultura», спочатку означало обробіток, обробку ґрунту. Згодом цей термін був перенесений на громадську сферу і став означати виховання і освіту, «обробіток людини».

У сучасному словнику іноземних слів термін «культура» має вісім значень. Вбачається, що найбільш точно визначають зміст цього поняття такі дефініції: «історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, у їхніх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях; розрізняють матеріальну і духовну культуру; в більш вузькому сенсі термін відносять до сфери духовного життя людей; характеристика певних історичних епох (наприклад, культура стародавнього світу), народів і націй (наприклад, українська культура); ступінь суспільного, розумового і морального розвитку, притаманна будь-кому».

Дослідженням питання правової культури займалась велика кількість науковців, а саме: І. Андрюшко, О. Бабкіна, І. Бахновська, Т. Бачинський, Ю. Битяк, Г. Богатирьова, О. Васильченко, Я. Волошина, О. Волошенко,

В. Зимогляд, О. Іваній, А. Кишкань, Г. Клімова, В. Камінська, Н. Коваленко, П. Кравченко, М. Кравчук, Ю. Крилова, О. Лаба, К. Летошко, І. Луцький, Є. Мороз, Л. Непот, М. Окладна, М. Панов, Г. Пастушок, Л. Перевалова, Г. Попадинець, А. Ратинов, В. Рибалка, М. Рязанов, В. Сальников, Т. Чепульченко, С. Чернета, Б. Чупринський, Р. Шай, І. Шаравара, А. Юдіна та ін.

Роль правової культури в житті суспільства багатогранна і дуже важлива. Правова культура є особливою формою гармонійного розвитку людини. Через неї досягається суспільний прогрес, який має на увазі створення власне правових цінностей, що збагачують особистість.

У нашому сучасному світі збільшується значення освіти як найважливішого чинника формування гармонійної особистості. В даний час необхідно здійснювати запобігання кризових процесів, які відбуваються в системі освіти, зростає необхідність прийняття невідкладних заходів по нормалізації і ефективності роботи освітніх установ, по вдосконаленню відповідної нормативно-правової бази.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення поняття правової культури, а також формування правової культури в процесі юридичної освіти.

Зазначена мета зумовила постановку і вирішення таких наукових завдань:

- визначення поняття «правова культура», її сутності та елементів, функцій та видів;
- визначення поняття «професійно-правова культура юриста»;
- встановлення місця юридичної освіти у формуванні правової культури;
- дослідження європейського досвіду формування правової культури в процесі юридичної освіти;
- дослідження проблем становлення правової культури та її функціонування в сучасному українському суспільстві.

Об'єктом дослідження є правова культура як феномен життя суспільства.

Предметом дослідження є практичні та теоретичні аспекти сутності правової культури, здійснення впливу юридичної освіти на формування правової культури студентства.

Методологічну основу дослідження становить сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснювався процес отримання об'єктивних знань про правову культуру юриста, а також про формування правової культури в процесі юридичної освіти.

В даній роботі широко використовувались методи: формально-юридичний метод; метод тлумачення правових норм та порівняльно-правовий метод.

Наукова новизна дослідження визначається, насамперед тим, що вона полягає в комплексному аналізі сутності правової культури, її елементах та особливостях функціонування в українському суспільстві, а також визначенні впливу юридичної освіти на формування самої культури. У процесі роботи основна увага була зосереджена на понятті правової культури, а також на формуванні правової культури в процесі юридичної освіти.

Наукова новизна дослідження пов'язана з недостатнім ступенем розробленості проблеми аналізу правосвідомості і правової культури громадян України в умовах соціальної трансформації і полягає в

- 1) визначенні теоретичних підходів до аналізу правосвідомості і правової культури особистості в перехідному українському суспільстві;
- 2) аналізі та оцінці факторів, що формують правову культуру і правосвідомість громадян;
- 3) визначенні питання формування правової культури у студентів-юристів.

Новизна постановки проблеми і отримане в результаті проведеного дослідження збільшення наукового знання знайшли відображення в основних тезах роботи.

Наукова новизна, результати дослідження дозволяють сформулювати **основні положення, які виносяться на захист:**

По-перше, правова культура являється частиною людської культури, сукупністю норм, юридичних інститутів, цінностей, форм і процесів, що виконують завдання щодо правової та соціальної орієнтації людей у конкретному суспільстві.

По-друге, визначається, що правова культура – це система правових цінностей, котра відповідає рівню досягнутого процесу та відбиває стан свободи особи, та інші соціальні цінності; а також правова культура – це глибоке розуміння та знання права, а також свідоме виконання його вимог [34, с. 39].

По-третє, зазначається, що про рівень правової культури юриста свідчать його юридичні знання, правові установки, ціннісні орієнтації та навички. Вони проявляються: - в правильному усвідомленні та розумінні своїх функцій; - у вмінні застосовувати на практиці норми права, та правильно їх тлумачити; - у виконанні юристом приписів закону; - у забезпеченні прав та законних інтересів громадян.

По-четверте, підготовка висококваліфікованих юристів-професіоналів та якість їхньої діяльності впливають на найрізноманітніші сторони розвитку нашого суспільства, в тому числі на політику, економіку, соціальну сферу, культуру, т. і. Це показує ступінь високого значення стану юридичної освіти по відношенні до працездатності всієї правової системи. Безумовно, це означає, що досконалість законів, ступінь їх виконання та динаміка еволюції розвитку нашої національної правової системи і ефективність її реформування залежать від правових знань фахівців в юридичній сфері і всіх громадян нашої держави.

По-п'яте, визначаються такі проблеми формування правової культури: 1) невисокий рівень правової культури серед працівників юридичних професій; 2) велика частина населення слабо вірить в законність поточних правових норм, не відчуває себе досить захищеними, не вірить законодавчим

/ правоохоронним органам і їх здібностям охороняти права і свободи громадянина; 3) не всі члени суспільства мають уявлення про знання правового характеру внаслідок масивного обсягу інформації і складності правового матеріалу. 4) Формування правової культури відбувається під впливом довкілля (соціуму) і її правового клімату. Зустрічаючись в повсякденному житті з беззаконням і несправедливістю, ми поступово виробляємо імунітет до неповажного відношення до права і перестаємо реагувати на правопорушення, належним чинном тому, на мою думку, існує небезпека виникнення поведінки антисоціального напрямку у молодого покоління (раз цей вчинок некараний, значить можна його зробити).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що її положення виявляють нові закономірності розвитку правової культури і можуть сприяти вирішенню проблем невисокого рівня правової культури в нашій країні.

Практичне значення отриманих результатів аргументується тим, що їх можна використовувати для покращання в Україні правової культури, удосконалення формування правової культури в процесі юридичної освіти.

Апробація магістерської роботи: по темі магістерської роботи написана та опублікована стаття на тему «Формування правової культури в процесі юридичної освіти» в матеріалах міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» 27-28 жовтня 2017 р. м. Запоріжжя (секція 1. Історія та теорія держави та права, філософія права).

Структура й обсяг дослідження. Структура роботи визначається її метою, задачами, об'єктом і предметом. Дослідження складається з вступу, трьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (81 найменування). Загальний обсяг роботи складає 102 сторінки.

Розділ 1. ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА СТРУКТУРНО-ВИДОВИЙ АНАЛІЗ

1.1. Правова культура: поняття, сутність та елементи

У Конституції України зазначено, що Україна є суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Водночас реалії українського суспільного життя свідчать, що на даному етапі розвитку нашого суспільства така держава це – ідеал та мета розвитку нашої країни [6, с. 339]. Для цього нам слід розвивати правову освіту, правову культуру та правосвідомість українських громадян.

Правова культура являється частиною людської культури, сукупністю норм, юридичних інститутів, цінностей, форм і процесів, що виконують завдання щодо правової та соціальної орієнтації людей у конкретному суспільстві.

Слід зазначити, що правова культура не збігається з жодним видом культури (духовної чи то матеріальної і т.д.), тим самим створюючи унікальне та своєрідне поєднання духовних та матеріальних компонентів.

Важливо додати, що певні спільні кордони також є і між правовою та політичною культурою, через те, що діяльність держави, а також суб'єктів політичних відносин входить в сферу правових відносин. Правова культура функціонує та взаємодіє з релігійною, моральною та іншими видами культури.

Відповідно до Закону України «Про культуру» культура – це «сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [4].

Не варто недооцінювати роль правової культури в житті суспільства, адже вона є багатогранною. Правова культура – це своєрідна форма розвитку людини, через яку досягається загально-соціальний прогрес. Цей прогрес

має на увазі створення саме правових цінностей, що збагачують особистість, і представляють суспільству необхідні юридичні умови для спокійного і упорядкованого розвитку.

Давнє історичне коріння має процес формування правової культури. Разом з виникненням перших правових норм та держави виникає й намагання людини зрозуміти та усвідомити свою роль та місце в правовій системі та сконструювати вдалі моделі правової поведінки [29, с. 15].

Правова культура є осередком накопичених людством юридичних цінностей. Це організм, елементи якого (такі як норми, юридичні акти та інститути, процеси) володіють якостями продуктів історичного відбору, людського духу, праці. Вказаний вид культури – це практично єдина глобальна форма, через яку відтворюється цінність і своєрідність національних правових феноменів – державності, правопорядку та правової системи.

Правова культура являє собою складну об'єктно-предметну область соціологічного пізнання. Проблема полягає не тільки і не стільки в міждисциплінарній галузі наукового аналізу, внаслідок чого потенційно можливий конфлікт теоретико-методологічних основ дослідження правової культури. Мова, перш за все, йде про те, що соціологічний погляд на правову культуру суттєво відрізняється від теоретичних позицій, розроблених в рамках інших наук.

Однак для більш чіткого відмежування соціологічного підходу до правової культури необхідно здійснити теоретичний аналіз галузі дослідження правової культури. В данному аспекті також важлива сумісність основних наукових підходів до аналізу правової культури – як в теоретико-прикладному, так і в методико-процедурному плані.

Науковці зазначають, що з європейської бере свій початок українська правова культура. Як зазначає М. Грушевський, «після занепаду Київської держави, Україна жила одними ідеалами із Заходом. У заході черпала культурні засоби, а також брала у нього взірці для своєї власної культури».

Культурні традиції заходу не лише запозичувалися, а ще й переосмислювалися, та вже в новій якості вміло та органічно впліталися в наші національні традиції. Даний етап тривав аж до занепаду Гетьманщини та певної нівеляції автономного устрою України (1780 р.). З цього часу західні політико-культурні впливи маргіналізуються під тиском примусового зросійщення українського життя. Відвертого колоніального характеру набуває політика Російської імперії по відношенню до України (починаючи з XVII ст.). В цей період свідомо знищуються українські духовно-культурні цінності (література, мова, друкарство), а також робляться всі можливі дії для політичної асиміляції українського етносу. Можна зазначити, що майже до кінця XX ст. Україна «...була відірвана від Заходу, від Європи й повернута на північ, вткнута носом у глухий кут російської культури і життя» [46, с. 481]. Проте українські культурні традиції надбані численними поколіннями не занепали, а збереглись до сьогодні.

Початок вивчення поняття правової культури було покладено ще в радянській юриспруденції (1960-ті рр.). До початку 1970-х рр. правова культура розглядалася виключно в ідейно-правовому аспекті. У науковій літературі радянського періоду вона виступає інструментом побудови соціалізму і комунізму. Даний підхід проявляється в тому, що правова культура розуміється як особлива позиція людей по відношенню до суспільного життя, пов'язана з вирішенням певних завдань і зафіксована в характерних для права структурах. Аналіз правової культури виходив з радянської інтерпретації розуміння права як зведеної в закон волі правлячого класу.

Період з середини 1970-х - початку 1990-х рр. ознаменувався пильною увагою дослідників до проблем правової культури, яка осмислюється з різних сторін. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вважають, що всі наявні в науці підходи до культури в цілому, і правової культури зокрема, зводяться до антропологічного, соціологічного і філософського змісту.

Найбільш плідним підходом виступає, на думку дослідників, антропологічний, чи то діяльнісний підхід, відповідно до якого правова культура виступає процесом і результатом творчості людини у сфері права, котра характеризується створенням та затвердженням у життя певних правових цінностей.

Варто зазначити, що складність об'єктно-предметної області, яку представляє правова культура, багато в чому детермінована тією обставиною, що в теорії правової культури існує чимало дискусійних питань і невирішених проблем.

Під даним видом культури розуміється система різних досягнень, які накопичені людством у сфері правосвідомості, юридичної практики та законності, котрі сприяють розвитку особистості та суспільства. Правова культура створюється самою ж людиною для власного блага, тому можемо сміло сказати, що даний вид культури є гуманістичним.

Правосвідомість та правова культура є тісно пов'язаними між собою, але й відносно самостійними категоріями, тому що перша включає в себе не лише соціально-психологічні процеси, що протікають в суспільстві, але й є юридично значущою поведінкою членів суспільства, правовою діяльністю у вигляді правотворчості.

Вивчення питання правосвідомості також є дуже актуальним та важливим, для підтвердження цього слід навести цитату юриста Ж. Карбоньє: «Якщо людина володіє розвиненою правосвідомістю, то чи наскільки їй потрібна інформація про закон. З такою правосвідомістю громадянин сам здатен зрозуміти, що є законним» [27, с. 145].

Зазначимо, що правова культура має зайняти одну з головних ролей у розбудові правової держави, адже вона тісно пов'язана із усіма елементами правової системи формування правосвідомості громадян, та новим баченням нашої держави як демократичної, незалежної та суверенної, усвідомленням взаємозв'язку закону і права, із визнанням пріоритету людини і громадянина в правових відносинах.

Все це означає, що правова культура виступає чинником демократизації суспільства, та охарактеризовує поведінку особи з огляду на рівень її правового виховання, юридичної підготовки, соціальної активності та загальноосвітнього рівня. Для правової системи, що трансформується, важливим є підвищення ролі правової культури, вироблення нових правових цінностей, принципів і норм, що забезпечить захист прав і свобод та законних інтересів громадян. Рівень розвитку правової культури та правової системи оцінюється за певними критеріями: ступінь гарантованості державою свободи особи, рівень розвитку нормативно-правових актів, правової діяльності, правосвідомості тощо [39, с. 66].

Умовою виникнення правової культури є усвідомлення ідеї справедливості (нуковці зазначають, здатність та можливість до пізнання дана від природи людині). Людина, завдяки прагненню до пізнання ідеї справедливості розвиває здатність до самовиховання душі, до естетичних відчуттів та розумних суджень у політичних та приватних справах [43, с. 193].

На мою думку, правова держава неможлива без високого рівня правової культури суспільства, тому рівень розвитку правової культури в суспільстві є показником становлення правової держави.

Передумова розвитку правової культури – певний мінімум правових знань. Тому кожна особа має знати свої права та обов'язки, які пов'язані із здійсненням соціальних ролей (таких як платник податків, пасажир, покупець, найманий працівник та ін.) [72].

Правова культура є необхідною умовою щодо формування моральних якостей особистості. Знання сутності права, законності та правосуддя, впевненості в необхідності дотримання законності допомагають утвердженню в свідомості людини моральних принципів. Тому людина виступає творцем суспільства та правовідносин, а не лише самого себе [33, с. 67].

Важливим є розгляд питання, що стосується відмінностей правової свідомості та правової культури. Можна зазначити, що правова культура являється позитивним типом ставлення до правових явищ, котра знаходить свій вираз у діяльності індивіда, або юридичних установ, тощо. В свою чергу правова свідомість містить сукупність поглядів, ідей, орієнтацій та теорій щодо відношення індивіда та суспільства до права. Тому правова культура є категорією більш широкою, ніж правосвідомість [40, с. 11].

Слід визначити взаємозв'язок правової культури та законності. Поняття законності немислиме в суспільстві з низьким рівнем правової та загальної культури. Правова культура є частиною загальної культури, тому передбачає наявність правових знань у громадян, розуміння цінності права, шанобливе ставлення до законів і свідоме їх дотримання. Тому можемо зазначити, що законність сприяє формуванню культури самого суспільства.

Відомо, що в філософській та науковій літературі існує велика кількість самого феномена «культура», тому можна зазначити, що також немає єдиного визначення та розуміння поняття правової культури в юридичній науці. Це зумовлено тим, що існує кілька підходів до розуміння вказаної дефініції. Даний підхід до розуміння правової культури дає нам можливість визначити об'єктивні якості її нормативності, соціальні основи та її духовність. На мою думку, правова культура визначається як сукупність усіх компонентів правової дійсності у їх реальному функціонуванні, як еталонів діяльності правових суб'єктів: правосвідомості, права, правових відносин, правомірної діяльності суб'єктів, законності та правопорядку [66, с. 10].

М. В. Кравчук визначає правову культуру як:

- систему правових цінностей, що відповідає рівню досягнутого правового процесу і відбиває у правовій формі стан свободи особи, та інші соціальні цінності;
- глибоке розуміння та знання права, а також свідоме виконання його вимог [34, с. 309].

Так, В.І. Камінська і А.Р. Ратинов, одними з перших досліджували дану проблему, визначали правову культуру як «систему предметних і ідеальних елементів, що належать до сфери дії права, їх відображення в свідомості і поведінці людей».

В.П. Сальников характеризує правову культуру «як особливе соціальне явище, яке може бути сприйнято як якісний правовий стан особистості і суспільства. На думку А.П. Семітко, під правовою культурою розуміється обумовлений всім соціальним, духовним, політичним і економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості і в цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, всього населення), а також ступеня гарантованості державою і громадянським суспільством свобод і прав людини. Правова культура – це система поглядів, оцінок, переконань, установок щодо важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав і обов'язків, які формують позитивне ставлення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціально корисну поведінку в правовій сфері». Академік М.І. Панов стверджує, що «правова культура є основою відтворення в суспільстві правового досвіду, розвитку інтелектуального та духовного потенціалу народу. За своїм змістом поняття «правова культура» включає в себе: право, правосвідомість, правотворчість, правовідносини та правозастосування». Професор С.І. Максимов вважає, що «правову культуру можна представити як певну смислову єдність, яка складається з правових концепцій, джерел права, правової методології і правової аргументації, легітимації права, а в більш широкому аспекті – із загальних правових цінностей і загального праворозуміння». Професор М.П. Требін зазначає, «що правову культуру громадян демократичного суспільства можна визначити як ціннісно-нормативну систему, орієнтовану на ідеали гуманізму і демократії, яка схвалюється більшістю населення в суспільстві або основними соціальними групами. Усі ці підходи до розуміння сутності правової культури, на нашу думку, відокремлюють головне, що в

основі правової культури громадянина лежать високий рівень правової свідомості і культури, загальнолюдські цінності та соціальна відповідальність за свої вчинки» [42, с. 217].

Існують і інші позиції щодо поняття «правова культура». Але, як видно, у всіх визначеннях правова культура виступає як явище соціальне, неможливе без людини і її діяльності, без прогресивної спрямованості цієї діяльності і передового мислення. Дане поняття є складне і багатогранне явище. Важливо відзначити, що правова культура:

1. включає в себе ціннісну оцінку правових інститутів, процесів, форм, діяльності конкретного суспільства. Іншими словами, вона характеризує правові цінності суспільства, прогресивні досягнення в сфері права;
2. відображає якісний стан правового життя країни. Тому для кожної держави характерний свій рівень правової культури;
3. є вищою формою усвідомлення інтересів і потреб суспільства в правовому регулюванні, отже, право являє собою соціальну цінність, свого роду юридичне багатство;
4. становить частину загальної культури. Разом з тим вона займає самостійне, відокремлене місце в соціокультурному просторі;
5. багато в чому залежить від моральності суспільства і моральних якостей людей, що здійснюють правову діяльність;
6. служить важливою умовою і передумовою формування правової держави і правового суспільства в цілому.

Правова культура зосереджує в собі досягнення юридичної практики і науки і визначається як система проявів правової дійсності. Правова культура є духовною стороною правової системи та пронизує законність, правопорядок, право, правовідносини та правосвідомість [50, с. 5]

Ми прослідковуємо, що існує велика кількість визначень правової культури, але перш за все правова культура засновується на такій властивості

людини «врегулювати чи встановлювати» свої відносини з людьми та навколишнім світом.

У вузькому сенсі – це система встановлених відносин, яка формується в процесі певної соціальної взаємодії, котра регульована нормами, які є обов'язковими до виконання, і охороняються державою.

У ширшому сенсі правова культура – це сукупність оцінок, поглядів, установок і переконань особистості, що реалізуються в процесі спілкування, праці, поведінки, а також в ставленні до духовних і матеріальних цінностей суспільства.

Якщо порівнювати різні культури, то можна стверджувати, що вони є унікальними, проте мають дещо схоже з культурами інших народів. Тобто кожна культура є специфічною та унікальною, а її своєрідність виступатиме як прояв чогось загального у розвитку людського суспільства [31, с. 8].

Будь-яка культура – це перш за все цивілізований образ життєдіяльності, система інтелектуальних, духовних, психологічних і поведінкових цінностей індивіда, соціальних груп і суспільства в цілому. Специфіка правової культури як особливої сфери загальної культури полягає в особливій формі діяльності держави і всіх державних службовців, а також всіх суб'єктів права. Іншими словами, це та частина загальної культури суспільства, яка має відношення до правової системи. Правова система без правової культури не діє. Знання та глибоке розуміння ролі держави і права в житті суспільства, готовність слідувати цим знанням, а також повага до накопичених правових цінностей – все це характеристики саме правової культури.

Будь-яке суспільство, будь-яка держава, будь-яка спільність людей мають свою правову культуру. Правова культура, з одного боку відображає існуючі раніше і існуючі в даний період реалії державно-правової дійсності країни, з іншого – здійснює на цю дійсність вплив. Якщо вона є істинною культурою, то втілює все прогресивне, цінне, соціально виправдане в політико-правовій сфері, сприяє вдосконаленню організації і діяльності

держави, підвищенню якості та ефективності чинного права, зміцненню дисципліни, правопорядку і законності, посиленню захисту прав, свобод і юридично охоронюваних інтересів кожної особистості.

Правову культуру можна охарактеризувати як якісний стан правового життя суспільства, що відображається в:

- досягнутому рівні правової діяльності;
- рівні досконалості правових актів;
- ступені правосвідомості та правового розвитку особистості;
- ступені свободи особистості й відповідальності особи і держави;
- рівні позитивного впливу права на суспільні відносини та їх упорядкування [34, с. 312].

Серед юристів немає одностайності стосовно структури правової культури. Наприклад, деякі вчені в якості структурних елементів правової культури виділяють компоненти юридичної дійсності в їх особливому ракурсі еталонів поведінки, а також право і правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, правомірну діяльність суб'єктів. При цьому особливу увагу приділяють діяльній стороні правової культури, а саме:

- а) діяльності безпосередньо в правовій сфері;
- б) діяльності неправового характеру, але пов'язаної з дією права (журналістиці, кіно, літературі і т. д., що відображає правові ідеї, оцінки, почуття). У зміст правової культури входять не просто законність, правопорядок, правосвідомість, а й рівень їх розвитку.

Науковці розмежовують правову культуру на «широку» та «вузьку», це базується на розподілі правової культури на групову (тобто суспільну) і особистісну (тобто індивідуальну). Відповідно до цього, під яким кутом ми розглядатимемо правову культуру (як правову культуру особистості чи суспільства) тоді й отримуватимемо різні змістовні наповнення, різні підходи до правової культури та структурні елементи.

Зауважимо, що не варто ототожнювати правову культуру суспільства з широким розумінням правової культури, чи вузьким розумінням правової культури особистості. «Широке розуміння правової культури» можна звужувати чи розширювати, маніпулюючи її структурними елементами чи її змістовим наповненням (стосується правової культури суспільства), це ж саме можна застосовувати і до правової культури особистості [9, с. 17].

Правова культура може визначатись як система стосунків та соціальна взаємодія, а також як система внутрішніх смислів та моделей [11, с. 156]

Проф. А.П. Семітко серед елементів правової культури називає:

- 1) рівень розвитку правосвідомості населення, тому що наскільки поінформоване воно в правовому відношенні, наскільки засвоєні ним правові цінності;
- 2) розвиток правової діяльності, оскільки рівень розвитку правосвідомості може бути зафіксований лише в правовій поведінці. При цьому правова діяльність проявляється в теоретичній діяльності (дослідження вчених-юристів), освітній (навчання в юридичних навчальних закладах) та практичній – правотворчій і правореалізуючій;
- 3) ступінь досконалості системи юридичних актів різного виду, в яких закріплюється право даного суспільства. Серед них визначальне значення має законодавство держави.

Виділення даних трьох елементів правової культури є умовним, так як всі вони тісно взаємопов'язані і кожен з елементів проявляється в двох інших.

Виділяють такі три складові у структурі правової культури:

1. знання про право;
2. ставлення до права;
3. навички правової поведінки.

Тобто особа, яка володіє високим рівнем правової культури повинна бути обізнана в законодавстві, етиці, логіці, володіти правовими знаннями, а також володіти високим рівнем правової культури. Отож, особливість

правової культури полягає в тому, що вказаний вид культури охоплює комплекс уявлень сукупності людей про право, його реалізацію, про діяльність посадових осіб та державних органів. Вона передбачає високу якість правотворчого процесу, реалізації права; достатній рівень правового мислення і психологічного сприйняття правової реальності; усвідомлення специфічних способів правової діяльності правоохоронних органів; результатів реалізації вимог законності у вигляді стійкого і стабільного правопорядку [34, с. 309].

Отже, під правовою культурою ми розуміємо певний спосіб мислення, а також встановлений стандарт поведінки, а якщо розглядати глибше – то правовий менталітет суспільства.

Правовий менталітет відноситься до так званих оціночних понять, які набули широкого поширення в сучасній вітчизняній юридичній, політичній та інших галузях науки. Правовий менталітет являє собою різновид загального менталітету, і, акумулюючи в собі накопичений правовий досвід, формує і розвиває правову дійсність. При цьому правовий менталітет, у порівнянні з іншими явищами сфери духовного світу суспільства, є сходинкою, глибинним відображенням існуючих правових реалій. У той час, як правове мислення більшою мірою відноситься до індивіда, правовий менталітет обтяжує, навпаки, до колективного, масового. Правовий менталітет не «поглинає» правосвідомість, правовий світогляд, правову культуру, правове мислення, так як всі вони досить автономні по відношенню один до одного, але, між тим, вони в значній мірі стикаються, здійснюючи колосальний взаємний вплив. Так само необхідно відзначити, що правове мислення, правовий світогляд і правосвідомість є засобами внутрішнього життя і функціонування правового менталітету.

Під менталітетом можна розуміти специфічний та своєрідний генетичний код народу, який формується в процесі та під впливом релігійних, культурних, геополітичних та природно-кліматичних факторів, і пронизує всі сфери життєдіяльності суспільства [13, с. 45]

Отже, правовий менталітет суспільства та правова культура є тісно пов'язаними між собою явищами, проте правовий менталітет є поняттям більш широким, та включає в себе весь світогляд суспільства.

Правову культуру розглядають як одну лише маленьку цеглину одного великого будинку, яка має назву «культура загальна». Дана категорія є однією із характеристик правової системи країни та посідає важливе місце в загальній теорії права [17, с. 11].

Розглядаючи ціннісні аспекти правової культури, можна виділити невід'ємні права і свободи громадян як обов'язковий елемент формування громадянського суспільства. Однак слід також приділити увагу питанню відповідальності громадян за свої вчинки. Юридична література, питання про відповідальність зводила лише в правовому розумінні, інтерпретуючи її як можливість застосувати певні санкції або необхідність нести покарання за вчинки. Однак, правова культура передбачає усвідомлення і розуміння відповідальності в ширшому значенні – передбачає розуміти відповідальність не тільки як юридичну, а й моральну або громадянську. У плані соціальної відповідальності громадянина, виражається його моральне ставлення до суспільства, яке визначається не тільки усвідомленням людини в причетності до всіх процесів, що відбуваються, а й готовністю виконати особистий юридичний, цивільний, а особливо, моральний обов'язок перед державою. Звідси випливає, що здійснення своїх цивільних прав і свобод громадянином можливо за умови, що він буде розуміти свої обов'язки і нести всі види відповідальності.

Сам рівень правової культури можна поділити на низький, середній і високий. Щоб визначити рівень самої правової культури, на мою думку, слід науковцям та вченим-правознавцям розробити певну методику та критерії, за якимим можна було б об'єктивно встановити рівень правової культури [75].

Цікавим є питання правового мислення як однієї із центральних ланок правової культури. Отже, правове мислення – це розумова, інтелектуальна та творча діяльність правознавця-професіонала у процесі правової комунікації,

котра націлена на оцінку правових явищ, на пізнання а також використання норм права та зосереджена на оцінці правомірної чи неправомірної поведінки за допомогою використання певних суджень [5, с. 237].

Питання про формування правової культури безпосередньо залежить від ступеня оформлення правового простору. Звідси випливає, що для формування правової культури необхідно законодавство, яке реально «працює» і відповідає вимогам громадянського суспільства. Отже, велика відповідальність як правова, так і моральна лягає на тих, хто створює ці закони, адже вони повинні бути легітимними, прозорими, не суперечити принципам моральності і відображати права і свободи індивіда. Норми права повинні бути спрямовані і створені для людини, для розвитку її культурних цінностей, таких як: справедливість, свобода, істина та ін.

Одним з найважливіших проявів правової культури є образ правової держави. На мій погляд, базовим для розуміння концепції правової держави є така організація суспільного життя людей, при якій право стає основоположною силою регуляції соціальних відносин, а влада, що визнає право як визначальну систему, є справедливою. Правова держава є правовою формою організації та функціонування публічної політичної влади, а також значущим інститутом громадянського суспільства. При цьому має місце концептуальне розходження сфер громадянського суспільства і держави.

Перша сфера – вільна, автономна активність громадян, які виступають як незалежні і самостійні індивіди, що переслідують особисті цілі й інтереси. Відносини між громадянами при цьому регулюються цивільним правом.

Друга сфера – система публічної влади і політичних інститутів, в якій держава регулює суспільні процеси і діє в рамках спільних інтересів. Правова держава передбачає здійснення обмеження влади, при якому відносини між суб'єктами і об'єктами влади регулюються за допомогою права. Правова держава відображає ієрархію юридичних норм, головною з яких є конституція. При цьому індивіди поважають право і визнають його верховенство в суспільному житті.

Правова культура забезпечує соціальну регуляцію в суспільстві, координуючи взаємодію людей на основі цінностей законності, порядку, правових норм і правосвідомості.

Високий рівень розвитку правової культури становить один з найважливіших аспектів громадянського суспільства і правової держави. У сучасній Україні правова культура більшості населення поки ще залишається недостатньо високою. При цьому, необхідно відзначити зростання значущості соціальних інститутів у процесах засвоєння і трансляції правової культури індивідами. Освіта і виховання людей – найважливіші чинники правової соціалізації і трансляції цінностей і норм правової культури. Вони забезпечують формування стійкої сукупності духовних елементів в свідомості громадян, пов'язаних зі сферою права, формують правосвідомість людей. Громадянське суспільство і правова держава можливі тільки при наявності в соціумі високого рівня правосвідомості і розвитку правової культури.

Отже, можна зазначити, що правова культура виступає певним ставленням людей до прав інших осіб, та поваги до них [69].

Виходячи з вищесказаного, можна запропонувати власне визначення поняття «правова культура». Правова культура – це обумовлений усім соціальним, політичним та духовним, економічним розвитком стан правового життя суспільства, що виражається в рівні розвитку правової діяльності, правосвідомості, юридичних законів, правового розвитку суб'єкта (людини, усього населення), а також ступінь гарантованості державою та громадянським суспільством прав і свобод людини та громадянина [17, с. 14].

М. В. Кравчук зазначає, що «правова культура є різновидом загальної культури, яка складається з духовних і моральних цінностей, що відносяться до правової дійсності. При цьому, правова культура охоплює в правових явищах лише те, що є відносно прогресивним, соціально корисним і цінним. Вона є не тільки результат, а спосіб діяльності, і в цьому змісті духовна

правова культура розуміється як напрям мислення, норми і стандарти поведінки. До загальних рис правової культури відносяться властивості, притаманні всім видам культури як умови, способу і результату діяльності особи і суспільства, в процесі якої відбувається розвиток людських сил і відносин, самої особи в усій різноманітності її людських виявлень. Особливі риси правової культури пов'язані з правом, правовою системою і іншими правовими явищами» [34, с. 308].

Слід не лише вдосконалювати законодавство для розвитку правової культури нашої країни, але й відроджувати моральність українців, тоді на основі цього і будуватиметься правова культура населення нашої держави [60, с. 213].

Правова культура – це соціальний організм, який постійно еволюціонує. Іноді її порівнюють з величезною лабораторією, в якій створюється масштабна система цінностей, збираються воєдино найбільш вагомі досягнення людства в юридичній науці, філософії та етиці, релігії і політиці з давніх часів і до наших днів. Вона внутрішньодинамічна, розвивається і вдосконалюється за власною логікою, за своїми внутрішніми законам завдяки її носіям (суб'єктам), які, створюючи, розвиваючи і зберігаючи правові досягнення, самі знаходяться під їх впливом.

Отже, правова культура характеризується створенням, затвердженням, збереженням і трансляцією правових цінностей. Фактично вона становить систему всіх позитивних проявів функціонуючої правової дійсності, яка концентрує в собі досягнення юридичної науки і практики.

1.2. Функції та види правової культури

Питання правової культури є дуже важливим для людини та суспільства в цілому. Адже саме правова культура диктує кожній окремій особистості принципи правової поведінки, а для суспільства створює систему правових цінностей, правових ідеалів, котрі забезпечують взаємодію та

єдність правових установ та інститутів. Правова культура являється дзеркалом правосвідомості суспільства, показником його рівня правового розвитку. Головними цінностями права, що є основою правової культури закладені в його основних функціях: захисній, охоронній та регулятивній [59, с. 36]

Розрізняють такі три види правової культури: правова культура суспільства, особистості та групи.

Спершу розглянемо першу групу – правову культуру суспільства. Під цим видом розуміють частину загальної культури, котра показує та вказує на рівень правової активності та правосвідомості суспільства.

Розрізняють такі риси правової культури суспільства:

- Правова активність суспільства, населення певної держави;
- Досконалість законодавства (рівень задоволеності населення держави законодавством країни);
- Ступінь розвитку освіти, науки, літератури;
- Ефективність діяльності правоохоронних, правозахисних органів.

Правова культура особи виступає елементом правової культури суспільства. Можна погодитись з думкою науковців, що культура є певною діяльністю людини, що реалізована в традиціях, цінностях та нормах, соціально-політичних інститутах, котрі збагачені ціннісними установами особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому. Тобто правова культура суспільства є різновидом загальної культури та являє собою систему цінностей, які відносяться до правової дійсності суспільства. Зазначимо, що правова культура суспільства не може існувати поза правовою культурою його членів, вона є умовою, результатом та формою культурно-правової діяльності громадян і їх професійних груп [8, с. 9].

Під правовою культурою особистості розуміють культуру окремої людини. Правова культура особистості – це сукупність духовно-практичних здібностей, що дозволяє їй вибудовувати цивілізовані, відповідні морально-правовим критеріям відносини з іншими індивідами, структурами

громадянського суспільства і державними інститутами. Правова культура особистості здатна знаходити різні форми в індивідуальній правосвідомості, і в цьому одна з причин її дієвості, запорука успішної адаптації універсальних імперативних формул до особистісних особливостей кожної людини. Скільки людей, стільки й шляхів, тобто структури моралі і права обґрунтовуються в «інтер'єрі» внутрішнього світу особистості по-різному, та сприяють розвитку різнорівневих ступенів правової культури. Серед усього різноманіття таких ступенів можна виділити три основних. По-перше, це найнижча ступінь законослухняної поведінки, передбачає мінімум правової культури, нижче якого вже розташовується деліквентна поведінка. Другий рівень - це типові моделі поведінки, що дозволяють суб'єктам взаємодіяти в такому режимі соціального співробітництва, коли вони не намагаються порушувати юридично закріплені домовленості і супутні їм моральні зобов'язання. Вища ступінь правової культури – це рівень бездоганної соціально-правової поведінки особистості, детермінованої не тільки зовнішніми механізмами правового регулювання, а й внутрішніми етичними мотивами, духовними установками.

Становлення правової культури особи можна охарактеризувати багатогранністю, тобто великою сукупністю певних складових, котрі включають різноманітність співвідношення різних факторів (якісних і кількісних, суб'єктивних та об'єктивних), а також динамікою розвитку правової культури особистості. Слід зазначити, що правову культуру особистості складає правове мислення, правомірна поведінка, правосвідомість а також правомірне мислення. Правова культура впливатиме на становлення культурного стилю правомірної поведінки. Впливає на вибір цього стилю:

1. Ступінь прояву та засвоєння цінностей у правовій культурі суспільства;
2. Специфіка професійної діяльності особистості;
3. Творчість та індивідуальність кожної особистості [79].

Отже, правова культура особистості виражатиметься в трьох станах: культурних орієнтаціях, у творчій діяльності щодо реалізації та в результатах реалізації вказаних орієнтації [61, с. 7].

Елементи правової культури особистості:

- Знання, включаючи правові знання (розуміння права);
- Правомірна, законослухняна поведінка особистості;
- Правова психологія та ідеологія;
- Знання та розуміння діючих законів країни, дотримання таких законів;
- Усвідомлене розуміння свого положення, тобто статусу в суспільстві, розуміння норм поведінки в суспільстві;
- Правова активність у суспільстві.

Високий рівень правової культури людини в громадянському суспільстві є обов'язковою умовою належного здійснення прав, свобод і обов'язків людини. Звідси випливає, що якщо говорити про правову культуру громадянина, то необхідно враховувати:

- 1) наскільки громадянин розуміє і правильно оцінює свої права, свободи і обов'язки;
- 2) який ступінь реалізації цих прав, тобто чи вміє індивід користуватися ними в процесі своєї життєдіяльності.

Під правовою культурою соціальної групи розуміють специфічну культуру для таких соціальних груп, як, наприклад, молодь, професійні групи.

Групи-носії правової культури виділяються за різними ознаками: професійними, віковими, демографічним і т.д. Так, можна говорити про особливості правової культури медиків, вчителів, викладачів вищої школи, правників, студентів та ін. Групова правова культура складається під впливом правової культури особистостей, що утворюють ту чи іншу групу. Правова культура певної групи багато в чому залежить від того, наскільки тісно пов'язана з правом професійна діяльність представників тієї чи іншої групи.

Риси правової культури соціальних груп:

- Знання, розуміння права і законодавства, повага до нього;
- Дотримання законності та правопорядку;
- Вміння користуватися владою, котра надана певній групі;
- Здатність ефективно забезпечувати права і свободи громадян;
- Правове навчання та виховання;
- Здатність швидко виконувати покладені на групу функції та обов'язки, правильно та швидко оформляти необхідні документи [79].

Таким чином, на нашу думку, виділивши три види культури, треба розуміти, що ці види культури завжди тісно взаємодіють один з одним: правова культура єдина, тому що виступає як соціальне явище; правова культура суспільства не може реалізовуватися відчужено від правової культури його членів (групи, особистості), тобто вона є необхідною умовою, результатом і формою культурної, правової діяльності членів суспільства і їх професійних груп.

В даному розділі нам також варто дослідити функції правової культури.

Правова культура в процесі свого існування виконує такі специфічні функції:

- Пізнавально-перетворювальна, яка пов'язана з теоретичною та організаторською діяльністю по формуванню правової держави і громадянського суспільства;
- Праворегулятивна, яка спрямована на забезпечення сталого та ефективного функціонування всіх елементів правової системи і суспільства в цілому;
- Ціннісно-нормативна, що виявляється в різних життєвих фактах, що мають ціннісне значення, які відображаються в свідомості і вчинках людей. К. Клімова зазначає, що «дана функція забезпечує приведення правової поведінки у відповідність зі зразками поведінки, орієнтирами якої є норми позитивного права і нормативні настанови природного

права. У результаті культурно-правового оцінювання одні елементи правової дійсності ухвалюються, інші піддаються критичному осмисленню» [28, с. 297].

- Правосоціалізаторська, за допомогою якої правова культура проявляється у формуванні правових якостей особистості, організації самовиховання і правового навчання, надання юридичної допомоги.

Розрізняють також й інші функції правової культури:

- пізнавальну;
- перетворювальну;
- регулятивну;
- ціннісну;
- нормативну;
- функцію правової соціалізації;
- комунікативну;
- охоронну;
- прогностичну.

Пізнавальна функція правової культури пов'язана, перш за все, з теоретичною діяльністю по формуванню і розвитку правової держави і забезпечення становлення громадянського суспільства. Ця функція головною метою ставить досягнення узгодженості суспільних групових і особистих інтересів.

Перетворювальна функція виконує роль регулятора суспільної свідомості, яка «підлаштовується» під існуючу правову систему і забезпечує процес переходу від одного стану в інший. Ця функція пов'язана також зі створенням правових та моральних понять, таких як чесність, порядність, усвідомлення своєї значущості, людську гідність, свобода вибору. Будь-який процес перетворення несе в кінцевому підсумку певні зміни, які можуть бути як позитивного, так і негативного характеру. Тому перетворювальна функція повинна контролюватися в силу своєї значущості та необхідності.

Регулятивна функція правової культури спрямована, перш за все, на забезпечення ефективного, динамічного і сталого функціонування всіх елементів правової культури. Регулятивна функція правової культури реалізується за допомогою правових та інших соціальних норм. Саме завдяки цій функції правова культура забезпечує процес відповідності та підпорядкування людей в їх діяльності певній системі правил і установок, привносить впорядкованість в процесі реалізації їх потреб, інтересів, прагнень і ідеалів.

Ціннісна (оціночна) функція правової культури виражається за допомогою сукупності ціннісних (аксіологічних) понять і характеристик. Ця функція проявляється в різного роду явищах, фактах, які при реалізації і дії знаходять певне значення (цінність) і відображаються в свідомості індивідів через їхні вчинки або дії. Оціночна функція дозволяє оцінювати конкретну правову реальність у великому спектрі. Все це дає можливість здійснювати оцінку всієї сукупності правових норм, всього законодавства. У кожного з нас існують сформовані ціннісні орієнтації, в тому числі і правові, за допомогою яких ми даємо певну оцінку тих чи інших елементів правової дійсності, схвалюємо або відкидаємо їх.

Нормативна функція правової культури виконує роль «важеля» на правові процеси, що відбуваються в державі і суспільстві. Нормативний характер, який несе правова культура, має певну специфіку. Це виражається в тому, що кожна норма права, елемент правової культури носить регулятивний характер, тобто визначає дозволене і заборонене, а це, в свою чергу, надає ефективність дії правових норм.

Функція правової соціалізації спирається на правові якості особистості (правова грамотність, знання своїх прав і обов'язків і т.п.). Формування цих якостей безпосередньо залежить від правової дійсності. Тому в цьому напрямку необхідна постійна комплексна правовиховна робота, тобто комплекс заходів, метою яких буде ліквідація правової неграмотності, організація правового навчання населення, в разі необхідності надання

юридичної допомоги і консультацій. Все це буде ефективним і призведе до активізації процесу правового виховання особистості.

Наступна функція правової культури забезпечує процес спілкування громадян в правовому середовищі. Це комунікативна функція. Вона діє і існує через спілкування і багато в чому впливає на нього. Тут важливо зазначити, що процес спілкування людей відбувається не тільки в режимі «реального часу і місця», але також з тими людьми, які відділені від нас відстанню і часом. Комунікативна функція правової культури також забезпечує реалізацію ідейно-правових зв'язків громадян, спадкоємність правового досвіду з метою вдосконалення правової системи держави і суспільства шляхом підвищення рівня правової культури окремих індивідів.

Охоронна функція правової культури охоплює всю сферу дії і реалізації елементів правової культури по відношенню до суспільства і індивіду. Правова культура зі своєю структурою не тільки регулює суспільні відносини, а й виконує функцію попередження можливих порушень або відхилень норм від існуючої правової системи. Адже людина, що володіє високим рівнем правової культури, усвідомлює, якими правами вона володіє і яку відповідальність вона понесе за порушення норми. Тому розвиток правової культури і ефективність її застосування дає можливість говорити не тільки про громадянське суспільство, а й про спосіб донесення «права» до широких мас населення [79].

Далі ми розглянемо прогностичну функцію правової культури, яка охоплює процес правотворчості і реалізацію права, основні проблеми зміцнення законності і правопорядку, забезпечення правомірної поведінки громадян, визначає хід і аналіз процесів, характерні і властиві для певної правової системи. Будь-який прогноз являє собою певний проект ймовірного кінцевого результату в тих чи інших ситуаціях. Роль і значення наукового прогнозування в законодавчій діяльності постійно посилюється – створюються спеціальні наукові центри, метою яких є аналіз та вдосконалення законодавчих актів, прогнозування можливих правових

ситуацій, рішення правових проблем (в тому числі і проблеми підвищення рівня правової культури громадян). Ця функція унікальна тим, що за допомогою її реалізації роль правової культури ще більш зростає, тому що вона здатна передбачити і пояснити можливі наслідки в певній ситуації.

Розгляд профілактичної функції правової культури обумовлено необхідністю попереджати будь-які протиправні прояви щодо кожного індивіда. Ця функція важлива тим, що її успішне застосування через розбудову правової культури дуже сильно впливає на ступінь розвиненості про демократичну державу і громадянське суспільство.

Висновки до Розділу 1.

У світі дуже цікавою є тема модернізації політичної, культурної та духовної сфери. У сучасності, головною метою модернізаційних процесів вбачається досягнення Україною конкурентоспроможного стану, знаходження свого місця людини в світі, який швидко та бурхливо глобалізується [25, с. 247].

В результаті проведеного дослідження необхідно позначити висновки, які розкривають поняття правової культури та процес її еволюції.

По-перше, стан правової культури будь-якої держави є показником ступеня зрілості і розвитку його правової системи, тобто рівень прогресивно-правового розвитку.

По-друге, правова культура як суспільне явище відбивається в самих нормативно-правових актах, порядку їх застосування, за допомогою яких реалізуються права і свободи громадян і формується їх правосвідомість.

По-третє, якщо в державі проявляються певні недоробки і протиріччя в правовій системі, то це породжує практичну неможливість реалізації основних постулатів правової держави, тобто йде процес відторгнення головних принципів правової культури: легітимність і верховенство права,

рівність всіх перед законом, повна взаємна відповідальність між державою та її громадянами і т.д.

По-четверте, в державі з недосконалою правовою системою і низьким рівнем правової культури формуються негативні прояви суб'єктивного характеру в суспільстві, а це, перш за все, прояв правового нігілізму, низький рівень правового самосвідомості у населення і т.д.

По-п'яте, формування громадянського суспільства та демократичної держави неможливо без розвитку правової культури у громадян, тому це і є той фундамент, на якому ґрунтується нормальне функціонування держави.

У теорії права під правовою культурою розуміють стан правового життя певного суспільства, котрий характеризується рівнем розвитку правової системи, а також станом правової свідомості, системи законодавства, юридичної науки, законності і правопорядку, правозастосовної практики, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [48, с. 125].

Кожна особа повинна прагнути дотримуватися правової культури, а такж вдосконалювати її так само, як людина прагне покращувати свою роботу, освіту, моральну та етичну культуру [55, с. 41].

Отже, що стосується структури правової культури, то вона має складний характер, до складових якої якої можна віднести право, правовідносини, законодавство, правосвідомість, правотворчість, та інші елементи правової системи, що відображаються як у свідомості, так і у поведінці людини.

Правова культура складається з таких правових утворень, як:

- система правових норм як особливих правил поведінки;
- сукупність суспільних відносин, що врегульовані за допомогою правових норм та складаються з юридичних прав і обов'язків;
- сукупність суб'єктів права;
- правосвідомість – як системи духовного відображення правової дійсності;

– режиму законності та правопорядку – тобто фактичного стану впорядкованості суспільних відносин, котрі врегульовані за допомогою правових засобів [48, с. 125].

Для вимірювання рівня правової культури громадян необхідно виділити наступні критерії:

- 1) орієнтація на правові цінності і ідеї, на основі яких повинні ставитися конкретні цілі;
- 2) загальноосвітня і професійна підготовка працівників юридичної сфери;
- 3) розвиток почуття законності і справедливості;
- 4) викорінення правового нігілізму, як негативного суспільно правового явища та ін.

Отже, підбиваючи підсумки можна зробити висновок, що основні результати даної роботи підтверджують актуальність, а також значимість даного дослідження правової культури та її значущості для формування громадянського суспільства і демократичної держави. Необхідно і надалі проводити комплексні наукові дослідження в області підвищення рівня правової культури, що висуне державу і суспільство на новий етап розвитку демократичної держави.

Адже у сучасному рівні правової культури вказується перспективність та висока актуальність дослідження вказаної теми [80].

Вищевикладені підходи свідчать про те, що правова культура – це складне правове явище, що розглядається під різними кутами зору. Дані підходи не суперечать один одному, а, навпаки, взаємно доповнюють один одного і наочно ілюструють багатство змісту правової культури.

Правова культура, будучи різновидом культури взагалі, носить соціальний характер, так як це невідемна сторона життя суспільства, що не віддільна від людини як соціально-органічної істоти. Вона сприяє згуртуванню людей, формуванню подібних соціальних якостей і рис в суспільстві.

Правова культура вбудована в інституційну систему соціуму, визначає контури нормативних фігур, характер відношення до формальних норм в ході розгортання соціальних практик, якість і рівень правосуддя і законотворчості, ефективність правового регулювання.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

2.1 Місце юридичної освіти у формуванні правової культури

У законі України «Про освіту» зазначається, що «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [3].

Закон України «Про вищу освіту» визначає, що «вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [2].

Юридична освіта в Україні XXI століття все в більш різноманітних формах переплітається з економікою, політикою, культурою, світоглядом, правопорядком, послідовно підвищує свою роль і функціональне значення у всіх сферах соціального і державного управління.

В умовах зростання злочинності, дефіциту кваліфікованих юридичних кадрів, фахівці в галузі юриспруденції на «вагу золота», роль і значення науки і юридичної освіти в Україні не тільки не знижується, навпаки, зростає, оскільки рівень науково-педагогічного забезпечення професійної підготовки в області юриспруденції слід розглядати як дієвий фактор підвищення ефективності правозастосовчої діяльності з охорони прав і законних інтересів громадян, і, в кінцевому рахунку – зміцненню правових основ суспільства і держави.

Сьогодні, юридична освіта має статус бажаної та престижної. Для великої кількості студентів вона є запорукою успішного та забезпеченого життя (у кар'єрному аспекті) [15, с. 119.]

На сьогоднішній день зміни в соціально-економічній та юридичній сферах розвитку нашої держави вимагають підвищеної уваги до формування особистості сучасного юриста-професіонала. Головне завдання вищої юридичної освіти полягає в тому, щоб студенти могли не тільки придбати знання в області юриспруденції, а й стали фахівцями, що володіють високою загальною і професійною культурою, високим рівнем морально-ділових якостей, могли критично мислити і самостійно приймати рішення і, відповідно, нести відповідальність за свої вчинки.

Висококваліфікований юрист грає ключову роль в будь-якій правовій галузі. Сучасні юристи задіяні не тільки в правозастосовчій діяльності, а й у правотворчій, що покладає на них додаткову відповідальність. Легальність і легітимність законодавчих та інших нормативно-правових рішень залежить від конкретних виконавців, яким в абсолютній більшості випадків є юристи. Однак саме якість підготовки юристів є найгострішою проблемою сучасної юридичної освіти. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває необхідність якісної модернізації системи юридичної освіти, підготовки студентів, які передбачають сформовану в них не тільки сукупність знань, умінь і навичок, одержуваних при вивченні правових дисциплін, а й розвиток певного стилю юридичного мислення, розвиненого ступеня усвідомлення права, правового менталітету, а особливо високого рівня правової культури. У зв'язку з цим необхідно приділяти більшу увагу професійній юридичній освіті, так як вона є фактором формування правової системи України, а професійна правосвідомість юристів є невід'ємним елементом правової культури суспільства.

Юридична освіта має важливе значення для розвитку нашої держави, правової культури, національної правової системи. Юридична освіта виступає явищем багатогранним, тому і становить сукупність різних заходів (правових, освітніх, інформаційних, виховних та ін.), які спрямовані на системну підготовку фахових, конкурентоспроможних спеціалістів правничої галузі. Зазначимо, що базисом реформування правової системи країни

виступає саме юридична освіта, яка визначатиме Україну як правову, соціально сприятливу державу, інтегровану в європейський простір. Юридична освіта закладе основу для реалізації фахівців-юристів, а також для трансформації правової культури та правосвідомості наших громадян [56, с. 57].

При аналізі особистісних якостей майбутніх юристів необхідно вирішити задачу виявлення професійно-значущих особистісних якостей юриста-спеціаліста. Можна виділити два основоположних компонента моделі випускника:

- 1) професійна компетентність майбутнього юриста;
- 2) особистісні якості майбутнього фахівця, які в сукупності є для випускника вищого навчального закладу складовою частиною його загальної професійної компетентності.

При підготовці юридичних кадрів питання юридичної освіти є ключовими, і вони тісно пов'язані із заходами організаційно-правового характеру. Соціуму та державі необхідні юридичні кадри концептуально нової формації, які виховані і орієнтовані суто на захист прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави. Можна сміливо стверджувати, що саме такий підхід повинен лежати в основі системи юридичної освіти в нашій державі.

Виникає питання про зміст юридичної освіти. За думку великої кількості науковців юридична освіта – це цілеспрямований процес отримання особистістю фундаментальних (глибоких, наукових, систематизованих, комплексних) юридичних знань, що відповідають сучасному рівню розвитку юридичної теорії і практики).

Завдання юридичної освіти полягає в тому, щоб досягти високого рівня правосвідомості, правової культури, де кожна людина буде дотримуватись соціальних правил поведінки і правових норм, не «під страхом примусу» а завдяки власним переконанням та внутрішній потребі. В цьому й полягає формування соціально активної поведінки. Слід зазначити, що поведінка

громадянина повинна бути свідомою, тому усвідомлення людиною свого значення для суспільства, вироблення звичок до дотримання правових норм – основне завдання правової освіти [71].

Підготовка висококваліфікованих юристів-професіоналів та якість їхньої діяльності впливають на найрізноманітніші сторони розвитку нашого суспільства, в тому числі на політику, економіку, соціальну сферу, культуру, т. і. Це показує ступінь високого значення стану юридичної освіти по відношенні до працездатності всієї правової системи. Безумовно, це означає, що досконалість законів, ступінь їх виконання та динаміка еволюції розвитку нашої національної правової системи і ефективність її реформування залежать від правових знань фахівців в юридичній сфері і всіх громадян нашої держави.

Якщо розглядати традиційний підхід в юридичній освіті до навчання, то тут спостерігається процес набуття сукупності знань певного рівня через їх пряму передачу і засвоєння учнями.

Слід сказати, що прагнути підвищувати якість юридичної освіти, звичайно ж, необхідно, але також слід враховувати той факт, що в цій сфері дуже важливе значення має ступінь розвитку правової культури та правосвідомості випускника юридичного вузу. Існує пряма залежність між наявним у випускника юридичного вузу рівнем освіти і його професійною компетентністю, тобто здатністю застосувати знання на практиці. Це і є основним фактором при визначенні перспектив системи юридичної освіти, що впливає на саму якість юридичної освіти в нашій країні.

Якщо говорити про вищу професійну юридичну освіту, то необхідно підкреслити роль правової культури при формуванні правосвідомості майбутніх юристів. Як можна визначити правову культуру?

Правова культура є складовим елементом культури суспільства і особистості і може служити показником розвиненості культури. Це одна зі сторін соціально-нормативної системи, яка б показала морально-правовий рівень суспільства в цілому. Правова культура – це показник сприйняття

правових знань та навичок, правової поведінки кожного індивіда і його вміння реалізовувати норми діючої системи права.

В процесі правової освіти у студентів-юристів формуються такі види правової культури як теоретична та професійна. Під теоретичною правовою культурою слід розуміти сукупність знань про сутність права, його значення та механізм регулювання. Виникає у науковців-правознавців та характеризується рівнем дотримання правових норм, переконань та знань у повсякденному житті. Під професійною правовою культурою розуміють культуру, котра притаманна особам, які займаються правовою діяльністю, котрі знають, розуміють та усвідомлюють свої права та обов'язки, мають професійне ставлення до практики права та його регулювання [32, с. 25].

Юридична освіта є тією частиною в освітній сфері, в якій найбільшою мірою формуються:

- основи сучасної політико-правової культури, що поширюється на широкі верстви населення;
- правосвідомість юристів-професіоналів;
- розробляються основи правосвідомості населення.

Розвиток високого рівня професійної правової культури у студента юридичних факультетів і вузів направлено на вирішення низки конкретних завдань. До них відносяться:

- формування наукового осмислення і розуміння права, усвідомлення і сприйняття його соціальної значимості;
- виховання почуття відповідальності за обов'язкове виконання приписів нормативно-правових норм;
- вміння користуватися всією сукупністю правових засобів при виконанні службових обов'язків в межах компетенції, встановленої законом і іншими правовими актами;
- розвиток впевненості в справедливості правових приписів і звички до правомірної поведінки;

- негативна реакція на злочинність, її неприйняття і впевненість в необхідності активної боротьби з нею;
- формування правового менталітету, зокрема антикорупційного менталітету.

З огляду на динаміку зростання корупції в українському соціумі необхідність формування у майбутніх юристів в процесі навчання антикорупційної ментальності не викликає сумнівів. Розвиток антикорупційного менталітету передбачає неприйняття і повне заперечення корупції як протиправного явища, дотримання норм антикорупційного законодавства, активна протидія розвитку корумпованості суспільства [78].

При формуванні високого рівня правової культури не варто забувати про цивільно-патріотичне і духовно-моральне виховання.

Духовно-моральне виховання передбачає наявність у студентів юристів сформованої позитивної ціннісної системи. Культура в цілому, а правова культура зокрема повинна базуватися, в першу чергу, на духовних і моральних цінностях, принципах. Такими основоположними ідеалами можуть виступати: почуття честі, боргу, совісті, відповідальності; здатність розрізняти добро і зло; гуманність і толерантність та ін.

При цивільно-патріотичному вихованні у майбутніх дипломованих фахівців в області права розвивається стійка громадянська позиція і патріотична свідомість, готовність до служіння на благо своєї Батьківщині, свого народу. Патріотичність передбачає формування юриста-професіонала, здатного застосовувати норми права, незважаючи на етнічні та конфесіональні відмінності в умовах нашого суспільства.

Таким чином, необхідними умовами ефективного правового розвитку українського суспільства є, в значному ступені, якісна модернізація юридичної освіти.

Випускники юридичних факультетів повинні володіти не тільки обов'язковим комплексом теоретичних знань і умінням застосовувати їх на практиці, але і високим рівнем правової культури. У свою чергу, розвиток правової культури – це складний, багаторівневий і багатоаспектний процес,

націлений на формування хороших, перспективних кадрів, а також розумних та гідних громадян нашої держави.

Правова культура юриста спрямована на примноження цінностей права. Адже духовно-інтелектуальні здібності особи-юриста сприяють розвитку правової системи. Для особи-юриста потрібна юридична творчість, глибокі знання про право, через те, що перебування лише на позиціях юридичного позитивізму означає деформацію культури [36, с. 53].

Правова цінність полягає у постійному «окультуренні права», наповненні його новим культурними тенденціями та новим культурним змістом. Професійна культура юриста має бути безпосередньо пов'язаною з правовим статусом такої особи, і повинна бути зумовлена специфікою професійної діяльності, котра характеризується, продуктивністю та професіоналізмом. Усі нації мають свою внутрішню філософію та свій світогляд. Тому діяльність юриста повинна поєднуватись з загальнолюдськими цінностями і національним надбанням, тому професійна культура юриста покликана виконувати такі функції у сучасному державотворенні:

- подолання корупційних мотивів;
- правовий захист інтересів суспільства, нації;
- здійснення юридичного регулювання суспільних відносин) [36, с. 53].

При формуванні правової культури особистості студента в процесі юридичної освіти зростає значущість правового виховання, а це питання до цих пір залишається практично без уваги. В освітньому стандарті не закладено повноцінної концепції юридичного виховання. Створення повної основи професійного виховання вимагає додаткових досліджень за участю вчених в області юриспруденції, педагогіки, психології. Важливим фактором успішного вирішення проблем виховання є використання не лише позанавчальної роботи у вузі, а й виховання у рамках традиційних занять.

Формування правової культури студента забезпечується за допомогою дотримання сукупності наступних педагогічних умов: створюється

відповідна якість навколишнього правового середовища, яка виступає потужним фактором правової вихованості суб'єкта; спеціальна наукова і методична підготовка викладачів права; націленість процесу професійної освіти на формування правової культури протягом всього періоду навчання та професійної підготовки студентів.

Отже, розвиток правової культури у студентів юридичних факультетів нерозривно пов'язаний з такими термінами, як «правове виховання», «правова соціалізація». Правове виховання – це цілеспрямована систематизована діяльність держави, державних органів, громадських організацій і трудових колективів по формуванню та підвищенню правової свідомості і правової культури.

Найважливішим соціальним інститутом по формуванню правової культури суспільства є правове виховання. Правове виховання – це цілеспрямована діяльність по трансляції (передачі) правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого. Правове виховання має на меті розвиток правової свідомості людини і правової культури суспільства в цілому [19, с. 23]. Тому слід зазначити, що важливим питанням, що стосується формування правової культури в процесі юридичної освіти є правове виховання студента .

У сфері правового виховання основними завданнями є: підвищення загальної моралі громадян, студентів, популяризація правових знань (у тому числі через засоби масової інформації), використання рольових ігор і практичних ситуацій, пробудження інтересу до правових знань і підвищення їхньої доступності, застосування методів реклами і «public relations». Усе це є неможливим без науково обґрунтованої державної політики у сфері правового виховання, яка, на жаль, в Україні поки що відсутня. Тому для піднесення рівня правової культури насамперед потрібно виробити чітку державну політику у сфері правового виховання, системний, науковий підхід

до проведення відповідних заходів, скоординувати всі зусилля державних органів на цьому процесі [19, с. 23].

Близьким до категорії «правове виховання» є поняття «правова соціалізація», яка в широкому сенсі являє собою прилучення особистості до правових і політичних норм, ідеалів, до політичної і правової культури, до свідомої соціальної діяльності, на основі прийняття і застосування правових норм. Для майбутніх дипломованих юристів вуз є найважливішим інститутом соціалізації, а процес навчання в ньому – основною формою правової соціалізації.

Загальновідомо, що провідну роль у процесі формування правової культури належить юридичній освіті. Аналіз особливостей формування правової культури в процесі юридичної освіти допомагає глибше зрозуміти культурні підстави правового життя громадян нашої країни, що дозволяє виявити перспективи її розвитку в нашій країні.

Правові проблеми є не такими, щоб вирішитись раз і назавжди, завжди з'являються інші проблеми, котрі ставлять нові задачі вирішення, тому юриспруденція повинна стояти на «варті», для уникнення певних проблем.

У всі періоди історії, а тим більше в переломні моменти, юристи були передовими людьми свого часу, носіями передової культури. Людська культура своїм виникненням багато в чому зобов'язана праву і державі.

Правовій державі потрібні юристи з високим рівнем підготовки; українська юридична освіта, маючи власні національні особливості, зросла в ХІХ-ХХ ст. на цивілізованій європейській основі. Для наукових досліджень в сучасній вітчизняній науці, безсумнівно, важливий аналіз особливостей формування української національної правової культури. При цьому формування правової культури і правової свідомості має розглядатися як системоутворюючий фактор становлення і розвитку нашої державності.

Розвиток майбутнього фахівця-юриста повинен базуватися на осові діалогічного спілкування, в процесі інформаційного сприйняття фактів.

Здобуті знання повинні ґрунтуватись на розумінні природи культурно-правового простору [68].

Відсутність налагодженої системи юридичної освіти може негативно позначитися в кінцевому підсумку не тільки на ефективності механізму правового регулювання, правотворчості, стані законності і правопорядку, але і на авторитеті юристів. Тому при професійній підготовці юристів вагомого значення набуває формування у студентства високого рівня правової культури, котра дозволить досягнути їм високого рівня професійності, відповідати умовам науково-технічного та суспільного прогресу, бути кваліфікованими кадрами, які володіють високим рівнем правової культури та правосвідомості.

Важливу теоретико-пізнавальну роль для студентів відіграють юридичні клініки, котрі створені в багатьох вузах. Можна зазначити, що їх соціальна значимість є беззаперечною, адже юридичні послуги в клініках надаються безкоштовно. Вивчення студентами, що практикуються в клініці, правових дисциплін перестає бути формальним (тобто вивчення лише для задачі іспиту). Пізнання здійснюється заради консультування, тому носить більше глибокий, предметний характер. Зростає методична та виховна роль викладачів, які курують діяльність студентів. Зміст юридичної освіти визначає внутрішню сторону освітнього процесу, і, отже, має безпосередній вихід на якість підготовки юридичних кадрів.

А. Галай підкреслює, що «юридична клініка є актуальною сучасною формою юридичної освіти, що одночасно вирішує навчальні та соціальні цілі. Концепція юридичної клінічної освіти нерозривно пов'язана з питаннями якості надання юридичних послуг особами, які не мають юридичної освіти, та їх підготовки до такої діяльності завдяки спеціалізованим курсам у навчальному плані вищих навчальних закладів. Українська мережа юридичних клінік завдяки своєму загальнодержавному поширенню та досвіду роботи, ретельній розробці наукового обґрунтування та практичної реалізації діяльності, ідейній спільності та відсутності великих

розбіжностей здатна слугувати певним прикладом для європейського співтовариства» [14, с. 46-47].

Юридині клініки являються тим видом освіти, який покликаний забезпечити можливість населення отримувати необхідні правові знання, захищати свої права та відстоювати законні інтереси, формувати навички професійного спілкування. Для деяких клієнтів юридична клініка, можливо, єдиний варіант отримати правову допомогу не лише по причині безкоштовності, а й тому, що в інших організаціях, їм зачасту не хочуть приділити потрібної уваги. Однак для того, щоб громадяни звертались за юридичною допомогою, до них потрібно донести інформацію про існування юридичних клінік, чим займатись повинні самі студенти, так як в їхніх інтересах привернути до себе увагу чим-більшої кількості людей.

Звернувшись в юридичну клініку громадянин повинен отримати повну і розгорнуту відповідь на всі запитання, які цікавлять клієнта. Після подібних консультацій у багатьох виникає інтерес до права, і вони вже намагаються самостійно дати оцінку своїм майбутнім вчинкам і діям. Для реалізації в повній мірі свого призначення юридична клініка здійснює тісну співпрацю з громадськими організаціями. Тим самим юридична клініка стає інструментом підвищення правової культури значних верств населення.

Можна вважати, що при успішному функціонуванні юридичних клінік рівень правової культури, правосвідомості, правової інформованості населення буде рости, що в кінцевому результаті підесе рівень правової активності громадян.

Цілком логічною є думка Н. Дубчак, що «з часу заснування юридична клініка отримала знаний успіх, адже вже у перший рік свого існування її консультанти вели понад 80 справ і залучили до роботи понад 100 студентів-консультантів. Згодом клініка отримала визнання і серед практикуючих юристів. Основними правовими послугами, які надає юридична клініка, є надання правових порад та консультацій, підготовка письмових звернень, ведення переговорів, представництво в суді. Правова допомога надається з

різних галузей права, зокрема податкового права, трудового права, прав споживачів тощо. Клініка не займається сімейними суперечками, особливо тими, які стосуються спорів за участю дітей, оскільки вважає, що у таких справах потрібен професійний юридичний супровід. Клініка також не надає правову допомогу тим, хто є фахівцем у галузі права, хто в змозі скористатися послугами адвоката, а також якщо питання потребує спеціалізованої правової допомоги, наприклад, з питань кредиторської заборгованості, імміграційних питань тощо. Однак навіть якщо з тих чи інших причин консультанти юридичної клініки не можуть надати правову допомогу, вони завжди порадять, до кого можна звернутися і навіть посприяють зустрічі. Правові консультації не надаються на першій зустрічі з клієнтами, оскільки підготовка відповіді потребує певного часу, перевірки та підтвердження правильності обраного студентом варіанту вирішення спору чи проблеми від професійних юристів» [21, с. 90].

М. В. Кравчук зазначає, що «слід вважати юридичну клінічну освіту, як результат діяльності «юридичних клінік», що забезпечує інноваційний напрямок здобуття вищої юридичної освіти, оскільки суттєво підвищує практичну складову підготовки майбутнього юриста шляхом кардинального посилення його практичних навичок роботи з клієнтами, вирішенням реальних правових колізій на основі рекомендованих методик, що підносить на новий рівень формування високопрофесійних юристів і тим сприяє їхньому успішному соціальному витребуванню» [73].

«Аналізуючи внесок юридичних клінік в діяльність юридичних вузів і факультетів, відмітимо, що їх створення має важливе значення, адже надає студентам можливість отримати необхідні практичні знання. Однак наслідки роботи студента в юридичній клініці виявляються не тільки в досягненні високої професійної компетенції, але й у конструктивних змінах його поглядів на низку соціальних цінностей, адже основна мета діяльності клінік є надання правової допомоги малозабезпеченим та соціально незахищеним верствам населення: безробітним, молодим подружжям, пенсіонерам,

інвалідам, особам, які працюють, але не отримують заробітної платні, студентам тощо. На підставі вищенаведеного спробуємо сформулювати гіпотезу, що динаміка формування правової культури юриста отримує поштовх в процесі практичної діяльності в юридичних клініках в результаті як підвищення рівня правосвідомості студента, так і завдяки формуванню в ній ознак більш цілісної особистості із гуманістичними поглядами на загальнолюдські цінності, адже під час діяльності в юридичній клініці кожен студент набуває глибокого соціального досвіду, формує гуманістичне емоційно-ціннісне ставлення до дійсності» [76].

В основі юридичної освіти повинна лежати модель юриста, що відповідає вимогам юридичної практики. Існуюча в даний час кваліфікаційна характеристика юриста, що міститься в освітньому стандарті, потребує суттєвого коригування, необхідно залучати до розробки освітнього стандарту не тільки представників вузівської науки, а й практикуючих працівників.

Вирішення численних проблем правового регулювання юридичної освіти дозволить зрештою підвищити якість підготовки юридичних кадрів.

Формування правової культури правника є дуже важливим, але є певні проблеми в формування правової культури студента як фахівця, так і громадянина. Результативність юридичної освіти визначається рівнем «оволодіння» певним обсягом знань та формуванням навичок, котрі є необхідними для професійної діяльності [63, с. 173].

Для сучасної України важливо не намагатися просто скопіювати західну правову культуру, тобто необхідно вчитися у заходу в області права і юриспруденції, але при цьому розвивати українську правову культуру на базі власних, сформованих в процесі історичного розвитку цінностей.

Сучасне суспільство все більше усвідомлює свою залежність від якості правової освіти, так як рівень правової культури істотно впливає на ефективність діяльності людини в соціумі.

Великою є роль особистості як суб'єкта права, тобто рівень її освіченості, юридичної та загальнокультурної компетенції.

Про рівень правової культури юриста свідчать його юридичні знання, правові установки, ціннісні орієнтації та навички. Вони проявляються:

- 1) в правильному усвідомленні та розумінні своїх функцій;
- 2) у вмінні застосовувати на практиці норми права, та правильно їх тлумачити;
- 3) у виконанні юристом приписів закону;
- 4) у забезпеченні прав та законних інтересів громадян.

Серед проблем юридичної освіти в Україні можна виділити дві, на мою думку, основні:

- 1) відсутність у студентів можливості отримати спеціалізацію з окремою юридичною спеціальністю, забезпечену необхідною теоретичною та практичною підготовкою;
- 2) применшення статусу професії юриста в суспільстві, і впровадження в свідомість абітурієнтів (студентів) відношення до юриспруденції лише як до вигідного бізнесу.

Основною метою виховання свідомого громадянина, патріота нашої держави, хорошого представника національної еліти серед студентської молоді є виховання активної громадянської позиції студента-правника. Державі слід приділяти увагу щодо формування правової культури сучасної молоді, слід передбачити глибоку повагу до закону серед студентства, навчити їх бути нетерпимими до злочинності і сформувати таку ж позицію серед суспільства [47, с. 499].

Щоб бути готовим до подолання різних негативних факторів кожному юристу необхідно завжди дбати про самовдосконалення себе як людини і як професіонала, прагнути пізнавати себе як особистість, постійно формувати свій вигляд, стандарти способу життя.

Для студента, який обрав юридичну спеціальність, необхідні високо розвинуте почуття поваги до права і закону, до прав і свобод громадян, а також прагнення до утвердження верховенства права. Участь студентів-юристів в добровільній діяльності сприяє їх правовій соціалізації і вмінню

вирішувати складні ситуації, вчить небайдуже і відповідально ставитися до проблем громадян, що є основою успішної професійної діяльності в майбутньому.

Стратегічне завдання сучасної освіти – це виховати конкурентоспроможного громадянина світу, вирощеного на українському національному ґрунті, духовно розвинену особистість, готову відповісти на виклик часу.

Викладачам необхідно враховувати вікову специфіку студентів, тому що саме в цей життєвий момент відбувається зміна ціннісних орієнтирів, здійснюється пошук сенсу життя і духовний вакуум заповнюється уявними цінностями. Батьки перестають для молоді бути беззаперечним авторитетом, їх життєвий досвід береться під сумнів, їх цінності не приймаються на віру. Викладач зобов'язаний знаходити час, щоб вислухати студента, мати уявлення про його світогляд і особливості характеру.

При збалансованому процесі, значне місце в навчанні і вихованні займає вироблення у студентів-юристів морально-характерних якостей: почуття обов'язку, самосвідомості, власної гідності, чесності, самодисципліни і сили волі, працездатності, а також громадської активності та готовності прийти на допомогу іншим членам групи, розвиток навичок і інтересів [70].

Необхідність студентської ініціативи для суспільства, набуває дедалі більшого значення, так як, з одного боку, соціально-активна особистість в ній реалізує свій духовно-моральний потенціал, а, з іншого боку, в результаті цього процесу держава набуває нових сформованих особистостей з почуттям громадянської відповідальності.

Соціально-активна, свідома частина молоді – студенти, особливо володіють юридичними знаннями, здатні підвищити ефективність правового виховання підростаючого покоління, так як знаходяться всередині цього середовища, що дозволяє обчислити як позитивні, так і негативні фактори

соціального середовища, що визначають поведінку соціальних груп індивідів.

Правова підготовка студентської молоді виявилася сьогодні малоефективною для забезпечення дійсного професіоналізму і компетентності майбутніх фахівців.

Викладачам у юридичних вузах слід докласти значних зусиль, для того щоб сформувати в студентства такі життєві принципи, які засновані на впевненості в необхідності дотримання законності та правових норм, тому що майбутнє держави залежить саме від них. Студенство повинне не лише знати свої права та обов'язки, а й повинні розуміти, що правові норми є непорушними, тому їх слід виконувати та поважати. А держава, в свою чергу, повинна сумлінно виконувати правоохоронну функцію, а зразком законослухняності для студентства повинні стати державні службовці [22, с. 86].

Отже, потрібне якісне оновлення системи правової підготовки студентів, яка передбачає наявність у них не тільки певної суми знань і умінь, отриманих при вивченні правознавчих дисциплін, а й розвиненості правового стилю мислення, способів ефективного включення в нові правовідносини, тобто наявності у них розвиненої правової культури.

Юрист зобов'язаний володіти високорозвиненим правовим мисленням, бути здатним до швидкого аналізу, логічного виведення суджень, потрібних для прийняття правильних правових рішень. Розвинуте теоретичне мислення – це здатність особистості до засвоєння на високому рівні правових знань, узагальнення, розуміння наукових основ і принципів розвитку тих чи інших правових знань; уміння передбачати залежність і закономірність існування суттєвих зв'язків між правовими явищами. Мета правового виховання за таких умов: формування належного рівня правової свідомості, правової та професійної культури; виховання законослухняності, службової дисципліни і правомірної поведінки, а також соціально-правової активності; профілактика

причин, наслідків і явищ правового нігілізму серед цієї категорії населення [64, с. 113].

Формування правової держави, втіленню в життя якої сприяє формування правової культури молоді та реалізація її цілей, пов'язується з такими факторами, як:

- засвоєння кожним студентом основних принципів і норм права на рівні, необхідному для виконання своїх обов'язків у майбутній професійній діяльності;
- навчання, яке спрямоване не тільки на отримання позитивних знань законодавства, але і на формування глибокої поваги до правових цінностей, особистого переконання, звички дотримуватись діючих законів і нести відповідальність за виконання своїх обов'язків;
- формування соціально-правової активності, творчий розвиток особистісного потенціалу, як в моральному, так і в правовому аспектах [76].

Як вважає Б. Чупринський «роль правових знань у формуванні професійної культури майбутнього юриста визначається так, що вони є основою, на якій ґрунтуються правові погляди, уявлення, переконання, визначаються спрямованість та установки поведінки. Правові знання надають можливість юристам сформулювати правильні правові переконання, правове мислення, правові установки, які не суперечать закону й допомагають обрати відповідний варіант поведінки. Адже юрист повинен не лише володіти знаннями окремих юридичних норм, а й проявляти широку правознавчу освіченість, розуміти характерні тенденції та закономірності еволюції і збагачення законотворчої практики суспільства. Це важливо тому, що саме такий рівень і характер юридичної освіти може спонукати правозахисників не лише до відповідального, а й насамперед шанобливого ставлення до правових цінностей у житті людини. Вищим рівнем правових поглядів є перехід від простого знання права до його наукового пізнання, що відбувається через розуміння права в його цілісності та єдності із суспільним буттям» [2, с. 113].

Формування правової культури студента у процесі вивчення юридичних дисциплін в контексті правокультурних традицій зумовлене загальною характеристикою сучасної правової культури, враховуючи що освіта складається не тільки із засвоєння правових знань, обізнаності в діючих нормативно-правових актах, але й з формування особистості фахівця з успішно засвоєними цінностями, на яких базуються правові норми. Специфіка проблеми полягає в тому, що отримувані правові знання зазнають постійної динаміки у зв'язку із змінами законодавства. Необхідно сформувати у студента бажання цікавитися такими змінами, особливо тими, які пов'язані з його майбутньою професійною діяльністю [81, с. 4].

Отже, в процесі юридичної освіти студентами усвідомлюються та засвоюються правові знання, а також правові цінності та погляди.

Такі знання дають можливість майбутнім юристам формувати власні правові переконання, правомірну поведінку, а також правову та професійну культуру [10, с. 13].

2.2 Професійно-правова культура юриста

Важливою умовою сталого розвитку нашого суспільства, в період здійснюваних в ньому перетворень завжди було правове забезпечення. Воно передбачає насамперед ефективне правове регулювання суспільних відносин, вдосконалення чинного законодавства, практики його реалізації, зміцнення законності і правопорядку, помітне посилення боротьби зі злочинністю. Злагожене функціонування всіх елементів механізму правового регулювання та підтримання його в «робочому стані» багато в чому залежать від професійної культури юристів. Цим пояснюється необхідність всебічного наукового дослідження проблем професійної правової культури, пошук і обґрунтування заходів щодо підвищення її рівня.

Непідробний інтерес до проблем ефективності і якості реалізації юридичної діяльності, до професійної культури юристів буде існувати

завжди, оскільки професія юриста пов'язана з нагальними проблемами життєдіяльності людини в сім'ї та на роботі, в суспільному та приватному житті.

Важливість цієї роботи багато в чому зумовлюється і недостатнім дослідженням названої проблематики. Тим часом для її вивчення в наявності необхідні передумови, оскільки є цілий ряд робіт вчених-юристів, присвячених загальним питанням правової культури. У той же час в дослідженні правової культури юристів є досить багато «білих плям», а також дискусійних загальнотеоретичних питань, без відповідей на які неможливо вирішувати проблеми особливого і окремого характеру. З ними при дослідженні даної проблематики доводиться стикатися вже при визначенні змісту основних понять і категорій.

Перш за все виникає питання, що розуміти під професійною правовою культурою. На мій погляд, правова культура юристів виступає перш за все як один з видів групової професійної культури, що визначається як складовий елемент в правової культури суспільства. Як відомо, професійна приналежність – один з найважливіших критеріїв виділення соціальних груп. Правова професійна підготовка забезпечує розуміння майбутніми спеціалістами-правниками певних правових норм, котрі відображають міру можливостей у професійній культурній діяльності. Правова освіта, правове навчання мають сприяти формуванню не лише правових знань, навичок та вмінь, які необхідні майбутньому спеціалісту, але й вихованню у майбутнього спеціаліста, таких особистих якостей, як добросовісність, чесність, гуманність, дисциплінованість та самостійність, порядність, здатність відповідати за власні вчинки, відповідальність за свою професійну діяльність. Відповідно до цього можна зазначити, що професійна правова культура спеціаліста – це сформованість на основі гуманістичного та культурологічного підходу професійних правових вмінь, знань та навичок щодо їх застосування у відповідній сфері організації життєдіяльності суспільства, ціннісно-правових орієнтацій на професійну діяльність,

правових переконань, установок, професійно-важливих особистісних якостей фахівця, необхідних для виконання практичних соціально-професійних функцій [58, с. 157].

Відомо безліч підходів до проблеми професійної правосвідомості, професійної культури юриста. Ми ж розглядаємо професійну правову культуру як якісний стан юристів-спеціалістів, обумовлений ступенем оволодіння і практичного застосування ними правових цінностей, знань, умінь, навичок, компетенцій, виражених в професійній правовій свідомості, діяльності, культурі.

В узагальненому вигляді структура професійної культури юриста включає в себе три блоки: систему правових цінностей, традицій; систему знань і розуміння правових явищ; систему правових способів (дій), умінь, навичок, освоєних в ході освітньої та практичної діяльності. Зазначені блоки формуються і розвиваються на рівні універсальних, загальних засад в розумінні права, правової дійсності, характерних для юридичної професії в цілому, і на рівні конкретного напрямку професійної діяльності (в практиці суддів, адвокатів, прокурорів та ін.).

Зміст професійної культури юриста складають установки на:

- високу правову культуру;
- загострене почуття справедливості;
- загальний і спеціально-професійний інтелект, ерудованість;
- пріоритет прав людини, повага до особистості.

Усвідомлюючи і приймаючи важливість культури юриста можна виділити значимість викладання дисциплін психологічного курсу як дисциплін забезпечуючих підвищення рівня відповідальності та усвідомлення своєї особистості майбутнім юристом.

Зміст професійної правової культури юристів досить докладно під різними кутами зору досліджувалося багатьма вченими. Одні науковці проблеми професіоналізму юриста визначають як результат реалізації професійної культури на рівні суспільства, групи або особистості.

Основними складовими професійної культури є професійно-правова (або професійно-юридична) і професійно-моральна галузі культури, які функціонують у взаємодії з іншими областями культури (політичної, естетичної і т. д.). Інші науковці підкреслюють, що професійна культура повинна розглядатися як різновидність загальної культури.

Правомірна поведінка юриста і правосвідомість – це взаємообумовлені професійні якості. Правосвідомість є відзеркаленням внутрішнього професійного світогляду правника. Це переконаність юриста в тому, що верховенство права, почуття справедливості, неухильне дотримання законів, розв'язання конфліктів на засадах рівності кожного перед законом є надзвичайно важливими [54, с. 32].

Можна зазначити, що невпевненість юриста в своїх силах, потребах функціонування принципів права знижує рівень правосвідомості юриста, формує неправильну позицію в юридичних справах і може навіть призвести до неправомірної поведінки. А в свою чергу віра та впевненість в існування принципів формує правомірну професійну. Таким чином, правова культура юриста є фундаментом професійної. Для юридичної професії була завжди притаманна наявність спільних інтересів. Юристи повинні слугувати прикладом єдності професії, взаємної підтримки та поваги, спільності цілей та інтересів, толерантності і дотримання професійної культури [54, с. 32].

Правова культура юристів повинна бути вищою, ніж правова культура інших громадян, оскільки вона обумовлена родом професійної діяльності, посадовими правами та обов'язками. Для її позначення більш доречно використовувати термін «професійно-правова культура юристів».

У нашому дослідженні культура розглядається не як якась система цінностей, а як певний соціально-психологічний стан особистості або професійної групи.

Культурологічний підхід дозволяє бачити освіту як феномен культури, визнає її вирішальним фактором розвитку професійно-особистісних якостей. Культурний рівень результативності освіти повинен стати об'єктом

підвищеної уваги педагогів, послужити основою для освоєння учнями базової культури. Даний принцип конструювання педагогічного процесу в юридичних вузах реалізує свої постулати через прищеплення студентам духовних, соціальних, загальнолюдських цінностей.

Культурологічний підхід до відбору змісту навчальних дисциплін дозволяє досягти не тільки гуманізації освіти, а й забезпечити її цілісність і ціннісно-особистісну орієнтацію.

Компоненти духовної, соціальної культури створюють єдиний освітній простір навчального закладу, реалізуючи цей підхід в освіті. В культурному комплексі особистість студента характеризує не тільки те, ким він являється, але й те, що являється сферою його можливого розвитку.

Оволодівши загальною культурою, майбутні спеціалісти здобувають знання, вміння та механізм пізнання, котрі допомагають їм бачити та усвідомлювати різнополярні сторони соціальних процесів.

Поняття культури, котре розглядається в більш конкретному ракурсі (як професійна культура), несе в собі аксіологічний компонент. Термін «професійна культура» конкретизує культуру в рамках специфічного виду діяльності, і розкриває зміст культури у відповідності з трудовою діяльністю, і яке визначається особливостями тієї чи іншої професії, професійної діяльності та професійної групи в цілому. Іншими словами, можна розглядати культуру в двох напрямках: в якості цілісної, системної освіти, а також як особливу, характерну окремій професійній групі культуру.

Отже, професійна культура юриста є основою його іміджу, а педагогічні дисципліни позитивно впливають та сприяють формуванню в майбутніх юристів таких якостей, як доброзичливе ставлення до колег, справедливість, професійна чесність, ввічливість, доброзичливе ставлення до опонента, визнання своєї неправоти, націленість на справедливе розв'язання конфліктів тощо [53, с. 126]

Поняття «професійна культура» отримало широке поширення в кінці минулого століття, що пов'язано з актуалізацією в науці культурологічного

підходу. Слід відмітити, що в цей період культура різних професійних груп досліджувалась досить активно.

Вивчаючи професійну правову культуру юристів, вчені дійшли висновку, що даний феномен – це компіляція загальної культури і професіоналізму, котра представляє собою певну міру, ступінь і якість діяльності, об'єктивні показники участі особистості в суспільному розвитку і в удосконаленні професійної та соціальної свідомості. Професійна культура, по-перше, відображається в постійно трансформуючій системі мотивів, особистісних цілях та ідеях; по-друге, проявляється через вироблення особистістю стратегій, способів вирішення завдань.

Іншими словами, змістове наповнення феномену професійної культури деталізується в рамках однієї професії.

У сучасній літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній, є досить значна кількість різних визначень професії. Мабуть, єдине, в чому сходяться їх автори, це визнання того, що професія (лат. *Professio*, від *profitior* – «оголошую своєю справою») – певний рід людської діяльності, занять, які є зазвичай джерелом існування. В якості самостійного роду занять, діяльності, пов'язаних з правовим регулюванням, регламентацією і забезпеченням відповідної поведінки людей в сфері права, слід розглядати і юридичну професію. Як різновид правової культури соціальних груп, критерій виділення яких виступає належність до певної професії, роду занять, трудової діяльності, може бути розглянута і правова культура юристів.

Однак для з'ясування сутності та змісту професійної правової культури недостатньо тільки визначення професійної групи, якій вона належить. Термін «професійний» має також значення «займається певною професією, а також є професією». У цьому сенсі можна говорити про професію юриста, педагога, лікаря, професійної юридичної, педагогічної, лікарської діяльності і т. д. Це значення терміна «професійний» – змістовне і важливе, оскільки воно підкреслює не тільки якісно вищий рівень професійної праці в

порівнянні з непрофесійним, а й професійний характер відносини тієї чи іншої соціальної групи, особистості до їх власної трудової діяльності.

Тому під професійною правовою культурою в строго науковому сенсі необхідно розуміти правову культуру, носієм якої є юристи, які професійно займаються юридичною діяльністю. З цього зрозуміло якісну відмінність правової культури юристів від правової культури інших професійних груп і їх окремих представників [78].

Таким чином, при дослідженні професійної правової культури можна, зробивши термінологічні застереження, виходити з того, що вона властива тільки юристам. Тому ми розуміємо терміни «правова культура юристів», «професійна культура юристів», «професійна правова культура», а також «професійно-юридична культура» які збігаються, є рівнозначними. Що ж стосується правової культури представників інших професійних груп, то вона визначається специфікою їх професії.

Для формулювання поняття професійно-юридичної культури важливо також виявити осіб, які є її носіями. На перший погляд може здатися, що це зробити дуже просто, оскільки ними можуть бути тільки юристи. Зазвичай юристом вважають фахівця в області юриспруденції, що володіє професійними (фундаментальними і спеціалізованими) правовими знаннями і вміє застосовувати їх в практичній діяльності. Тим часом виходячи з того, що сутність професії визначається змістом юридичної діяльності, основною ознакою, що дозволяє віднести ту чи іншу особу до професійно-юридичної групи, є здійснення саме такої діяльності. Ось чому видається правильним в деяких довідкових юридичних виданнях вказівка на те, що юрист, це не тільки людина з юридичною освітою, правознавець, а й практичний діяч в області права.

З урахуванням сказаного, сутність юридичної професії можна визначити як рід діяльності, пов'язаний з правовим регулюванням громадських відносин, забезпеченням дотримання членами суспільства правових норм, що вимагає необхідних знань і навичок, набутих шляхом

юридичної освіти і (або) практичного досвіду і накладає на юристів відповідальність за ефективне виконання покладених обов'язків.

Важливо підкреслити, що цим критеріям відповідають як сама професійно-юридична спільнота в цілому, так і складові її спеціалізовані професійні групи юридичних працівників. Тому ми можемо говорити про слідчих, прокурорів (їх заступників і помічників), суддів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів, судових приставів, працівників поліції (співробітників карного розшуку та ін.) [78].

Дослідження професійної культури юристів утруднено також відсутністю в юридичній літературі єдності в розумінні правової культури, що обумовлює найрізноманітніші її визначення і тлумачення.

Великий розкид думок про правову культуру не дозволяє виявити єдину сутність цього явища. Деякі підходи до дослідження правової культури виявляються суперечливими, а часом просто несумісними. Звісно ж, що зазначені труднощі можна подолати шляхом визначення сутності правової культури, яка знаходила б свій прояв в різних її рівнях, формах, в тому числі і в правовій культурі суспільства, окремих соціальних груп, а також особистості. Ми пропонуємо розглядати в якості сутності правової культури міру освоєння правових цінностей, накопичених суспільством, і їх практичного використання різними суб'єктами в правовій сфері. Таке розуміння правової культури дозволяє, з одного боку, органічно поєднати позитивні судження інших вчених-юристів про сутність цього феномена, а з іншого – відобразити загальну природу різних проявів культури.

Професійно-правова культура передбачає перш за все наявність правових цінностей, без яких вона неможлива, як і правова культура взагалі. Під цінностями в літературі зазвичай прийнято вважати предмети, явища і їх властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні і ін.) Людям певного суспільства, соціальної групи і окремої особистості як засіб задоволення їх потреб та інтересів, а також ідеї і спонукання до ідеалу.

Слід зазначити, що поетапно формується професійна культура працівника юридичної сфери. Спершу правова культура формується на етапі усвідомлення юристом свого призначення, коли проходить певна адаптація, ознайомлення з функціональними та службовими обов'язками, специфікою роботи певної юридичної установи. На етапі формування працівника юридичної сфери як професіонала можна охарактеризувати виробленням власного стилю, набуттям окремих характерних професії навичок, вироблення культури праці та ін. На етапі досягнення вершин майстерності працівником юридичної сфери, як професіонала повинно пройти багатьох років (для кожної особи індивідуально), а для когось цей період може і не настати. Вказані етапи формування професійної культури впливають на професійну мораль працівника юридичної сфери, де основу становлять регулювання службових взаємин, допомога у здійсненні правильного вибору при виконанні службових обов'язків [62, с. 77].

Важлива роль в демократичному суспільстві відводиться правовим цінностям, до яких належить саме право, як найважливіший засіб регулювання суспільних відносин. Разом з тим правові цінності – це і система правових знань, поглядів, правові установки і самі ціннісні орієнтації. Неможливо, наприклад, говорити про правову державу, якщо в ній має місце недооцінка ролі і значення права, не забезпечується незалежність суду, неефективна робота правоохоронних органів, порушуються або хоча б недостатньо гарантуються права людини.

Освоєння юристами правових цінностей дозволяє їм приймати правильні рішення, діяти, порівнюючи свої права і обов'язки з законними інтересами суспільства, держави, а також інших громадян. У той же час професійні юристи беруть участь в «виробництві» правових цінностей в процесі правотворчої діяльності шляхом висування правових ідей, розробці проектів законодавчих актів, їх обговоренні, роз'ясненні.

У правових цінностях сконцентрований також практичний досвід попередніх поколінь юристів, який дозволяє людству вибрати оптимальні

шляхи свого подальшого правового розвитку. Ось чому юристи виступають в ролі носіїв і охоронців правових цінностей.

Розуміння сутності професійної культури юристів пов'язує її з певним рівнем розвитку їх правосвідомості та поведінки. Це обумовлено тим, що правова культура є узагальнюючою [78]. У цьому полягає один з принципових моментів, що дозволяють якісно відмежувати професійну правову культуру, як відносно самостійне явище, від подібних і досить близьких йому інших правових явищ, які передбачають разом з тим наявність між ними органічного зв'язку.

Існує тісний взаємозв'язок професійної культури юристів з їх правосвідомістю. І в тому і в іншому випадку передбачається пізнання сутності правових явищ. Разом з тим професійна правова культура виражає саме рівень пізнання правових явищ, досягнення і цінності в сфері права.

У той же час професійна культура юристів включає в себе тільки ту частину правової свідомості, яка представляє досить високий його рівень і пов'язана з освоєнням правових цінностей. Тому правова свідомість юристів включається в їх правову культуру тільки в тій його частині, в якій воно має позитивне значення. Деформації і дефекти професійної правосвідомості, на наш погляд, не повинні включатися в правову культуру.

Що стосується формування правової культури бриста, то вирішення даного питання є нагальною проблемою сучасного розвитку суспільства, адже особа-юрист займає одне з центральних місць в правовій системі, а також виступає в якості самого громадянина, захисника, суб'єкта правовідносин тощо. На юристі фокусуються найрізноманітніші категорії справ та юридичні явища, а тому без високої правової культури, правового виховання і навчання успішне виконання правових завдань є неможливим. Зазначимо, що майже всі юридичні категорії і явища сходяться на юристі, а тому виконання юристом покладених на нього завдань неможливе без правового виховання та навчання [37, с. 90-91].

Професійна культура юристів не обмежується сферою пізнання, а виступає перш за все мірою практичного освоєння і використання правових знань. У цьому необхідно бачити ще одну принципову відмінність правової культури юристів від правової культури інших соціальних груп.

Інша принципова відмінність професійної культури юристів, що дозволяє відмежувати її від їх правосвідомості, пов'язана з характеристикою правової культури як заходів практичного використання правових цінностей. Це передбачає включення в зміст правової культури юристів їх поведінки і діяльності в сфері права.

Про активність юристів свідчать глибоко усвідомлена професійна діяльність, що виявляється в професійному інтересі та повазі до права, визнання високого престижу, пов'язана з пошуком найбільш ефективних шляхів використання своїх службових прав і реалізацією обов'язків.

В якості важливої ознаки професійної культури юристів слід розглядати творчий характер їх діяльності. Звертаючи увагу на творчий характер професійно-юридичної культури, доцільно зазначити, що деякими вченими і сама культура розуміється як синонім творчої діяльності. Здається, що в сучасних умовах, коли зростають вимоги до роботи суду, правоохоронних органів, ця обставина необхідна підкреслюватись особливо. Це надзвичайно актуально сьогодні, коли наростає хвиля критики з боку української громадськості на адресу суду, прокуратури, поліції за непрофесіоналізм, безпринципність, повільність в розслідуванні.

В кожній галузі суспільної діяльності важливе місце відводиться моральним нормам, а особливо в юридичній діяльності. Життя, честь та гідність, здоров'я в великій мірі залежить від моральних якостей тієї особи, яка займається юридичною діяльністю. Загальновідомо, що робота юриста прямо впливає на взаємовідносини людей, їх долі. Такі моральні якості юриста як чесність, гідність, непідкупність, вірність букві закону ставлять в залежність від спеціаліста-юриста долю людини (свого клієнта, обвинуваченого, підозрюваного тощо) [37, с. 90].

Як зазначається в юридичній літературі, професійно-правова культура передбачає глибокі, об'ємні і формалізовані знання джерел права, правильне розуміння принципів, цілей і завдань правового регулювання, професійне ставлення до права і практики його застосування в строгій і точній відповідності до вимог закону, високу ступінь володіння правом в предметно-практичній діяльності. На формування професійної правової культури і націлена юридична освіта.

Якісна і кількісна характеристика діяльності особистості, соціальних груп дозволяє оцінити їх рівень як відповідний або невідповідний критеріям правової культури. На наш погляд, абсолютно неправильно відносити до елементів правової культури протиправну поведінку, протиправну діяльність, особливо, коли мова йде про професійних юристів. В цьому випадку слід вести мову про правове безкультур'я. Інший підхід суперечив би загальноновизнаному положенню про те, що правова культура містить сукупність правових вимог, зберігає і збагачує зразки і ідеали належної поведінки, авторитету закону і поваги до нього. По суті, правова культура забезпечує систематичне відтворення єдності правових знань, переконань, цінностей і практичної діяльності по їх реалізації в нормі поведінки, що стала загальним правилом.

Отже, відхилення в діяльності і поведінці від вимог правових норм не можна включати в зміст правової культури. Цей висновок особливо значущий для юристів, професійна культура яких якісно відрізняється від соціально-активної поведінки інших громадян. Порушення вимог закону професійними юристами є не «негативною правовою культурою», про яку, часом, пишуть в літературі, а є професійним безкультур'ям, нігілізмом, зловживанням правом, займаним посадовим становищем.

Методика викладання юридичних дисциплін має велике наукове і практичне значення для освітньої діяльності в цілому.

Методика викладання юридичних дисциплін направлено на:

1. підвищення якості юридичної освітньої діяльності;

2. підвищення спеціальної підготовки і професійної орієнтації студентів;
3. передачу знань, умінь, цінностей в процесі навчання і виховання;
4. отримання задоволення від освіти;
5. розвиток індивідуальних здібностей.

У викладанні юридичних дисциплін в пріоритеті повинен бути виховний підхід оскільки, він орієнтований на передачу правових цінностей і установок, що в свою чергу впливає на професійну правову культуру юриста.

Віповідно до вищесказаного можна зробити висновок, що правове виховання повинно бути зорієнтоване на формування професійної правової культури сучасного спеціаліста-юриста. Вважаємо, що для підвищення професійної правової культури слід у підручниках, програмах, інших освітніх матеріалах ширше представити правовий матеріал, котрий має професійну спрямованість.

У навчальних методичних посібниках слід ґрунтовно збагатити зміст, розробити методику та методологію професійної правової культури майбутніх фахівців, зокрема випускників-правників вищих навчальних закладів[58, с. 157].

Висновки до Розділу 2.

На сьогоднішній день система вищої юридичної освіти в Україні продовжує функціонувати в чомусь неефективно, що в цілому негативно відбивається на формуванні правової культури і правової свідомості майбутніх юристів-професіоналів.

Причин такого стану справ, на наш погляд, декілька: доступність платної юридичної освіти; розвиток дистанційних форм навчання, які дозволяють «здавати» заліки та іспити екстерном; низький рівень кваліфікації викладачів, і т.п., – все це істотно знижує якість юридичної освіти.

Крім того, неможливо не відзначити порушення законності і правопорядку самими ж представниками юридичних професій, і як наслідок низького рівня правової культури.

В юридичних джерелах констатується, що представники юридичних професій повинні бути взірцем юридичної поведінки, а також прикладом високої професійної культури та чесності. Отже, особою-юристом повинен бути фахівець, котрий володіє високою правовою етикою, культурою, високим рівнем правових знань, а також ораторським мистецтвом тощо [12, с. 193].

Виховання правової культури – процес тривалий і складний, який вимагає величезних зусиль, як держави, так і самих громадян.

Правова культура виступає одним з ключових регулятивних інструментів сучасного соціуму. З огляду на той факт, що ефективність дії норм права забезпечується силою примусу держави, саме на правову культуру лягає основне навантаження щодо забезпечення особистісного мотивування до правомірних вчинків і соціальним практик, негативного, засуджуючого відношенню до порушників правопорядку, злочинності (особливо насильницької), кримінальної культури (в тому числі музики, літературних творів і т.п.).

Разом з тим, зрозуміти закономірності генезису розвитку правової культури молоді та студентства неможливо без докладного розгляду особливостей соціалізації підростаючого покоління в нашій країні.

Для забезпечення підготовки юридичних кадрів необхідно проводити комплексне оновлення або доповнення навчально-методичного та інформаційного матеріалу з усіх юридичних спеціальностей.

Необхідна подальша активізація наукових досліджень в області юриспруденції.

Слід провести централізоване забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки юридичних кадрів.

Важливо забезпечити вдосконалення системи кадрового забезпечення навчально-виховного процесу за допомогою посилення професорсько-викладацького складу.

Необхідно повсюдно підвищувати зв'язок суб'єктів правової освіти з науково-дослідними центрами, правоохоронними органами та іншими організаціями, робота яких пов'язана з юридичною сферою.

Слід провести аналіз та впровадити міжнародний досвід в області системи юридичної освіти.

Потрібно подальше вдосконалення нормативно-правової бази в сфері отримання юридичної освіти відповідно до вимог і реалій сучасного періоду.

Основними напрямками діяльності вузу по вихованню правової культури майбутнього юриста-професіонала є:

- 1) формування єдиної системи правового виховання студентів, узгодження зусиль всіх структурних підрозділів вищого навчального закладу і фахівців-практиків;
- 2) високий рівень професіоналізму професорсько-викладацького складу;
- 3) навчання майбутніх юристів теорії права, чинного законодавства, вмінню застосовувати його на практиці;
- 4) створення системи професійної освіти в юридичних вузах;
- 5) робота з антикорупційного виховання майбутніх юристів;
- 6) створення позитивного іміджу працівників юридичної сфери, з характерними морально-етичними якостями особистості, високим рівнем правосвідомості, непримиренним ставленням до корупції в суспільстві і державі і т.п. ;
- 7) робота над вихованням повноцінної моральної особистості студента, що володіє моральними установками, культурою поведінки (в тому числі і професійної), професійною етикою, гуманізмом, терпимістю і ін.
- 8) націлення на виховання у студентства професійної правової культури юриста, як представника їх майбутньої професії.

Процес підвищення правової культури серед студентства передбачає безперервну роботу із самими студентами, якісний рівень викладання у вузах та інших установах освіти занять з правовим профілем, високопрофесійне кадрове забезпечення як у вузах, так і в законодавчих, виконавчих і правоохоронних органах.

На закінчення акцентуємо увагу на тому, що юристи як особлива соціально-професійна група повинні в професійній підготовці в першу чергу отримувати ціннісно-правову базу, на яку згодом нашаровуються функціонально-технічні знання, компетенції. Необхідно привести до тотожності погляди освітнього співтовариства і професіоналів в уявленнях про ідеальну і бажану модель юриста. Нормативні акти, що регулюють освітній процес підготовки юристів, і документи, що регламентують професійну діяльність, повинні мати загальну концептуальну основу.

Основним та дуже актуальним завданням розвитку вказаної проблеми можна вважати теоретичне обґрунтування правової культури студентів-юристів в процесі їх професійної підготовки та встановлення взаємодії та взаємозв'язку структурних їх елементів, а також розробка критеріального апарату щодо рівня дослідженості сформованого феномену [30, с. 132].

У строго науковому сенсі під професійною правовою культурою може розумітися права культура, носієм якої є юристи, які професійно займаються юридичною діяльністю. Звідси зрозуміло якісну відміну правової культури юристів від правової культури інших професійних груп і їх окремих представників; виходячи з цього значення терміну, права культура інших соціально-професійних груп не є професійною. Вона може розглядатися такою лише в першому, широкому значенні терміна «професійний».

Оскільки сутність професії визначається змістом юридичної діяльності, основною ознакою, що дозволяє віднести ту або іншу особу до професійно-юридичної групи, є здійснення саме такої діяльності. В деяких юридичних виданнях є вказівка на те, що юрист – це не тільки людина з юридичною освітою, правознавець, а й практичний діяч в області права. До сказаного

необхідно додати, що існування професійно-юридичної групи засноване на реальних зв'язках і відносинах, на таких найважливіших ознаках соціальної групи, як спільність інтересів, цілей, єдність дій. Важливо підкреслити, що цим критеріям відповідає як сама професійно-юридична спільність у цілому, так і складові її спеціалізованих професійних груп юридичних працівників. Тут ми можемо говорити про слідчих, прокурорів (їх заступників і помічників), суддів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів, працівників поліції і ін.).

Формування правової культури студента-юриста відбувається під впливом суспільства і держави. Крім того, важливу роль в її розвитку відіграють соціальні групи, в яких він вчиться і набуває найважливіші для його майбутньої професії юридичні навички. Однак, формування протиправної поведінки і зниження рівня моральної свідомості в цілому, можуть сприяти певні умови, деякі негативні моменти.

Одним з найголовніших чинників спрямованого впливу на свідомість студента юриста є облік вищезазначених моментів і боротьба з несприятливими наслідками.

У сучасній Україні у молодого покоління простежується достатній рівень правового нігілізму. Деякі діючі норми не дотримуються, або не виконуються належним чином. Все це призводить до моральної і правової деформації, як особистості, так і суспільства в цілому. Найбільшою мірою це знаходить вираз у молодіжному середовищі. У молоді відбувається формування стійкого відчуження і неприйняття громадянської позиції, відсутня повага до норм, що діють в суспільстві, що, згодом, не може не привести до відхилень від загальноприйнятих правил поведінки і негативних наслідків соціального і правового характеру.

Погляди молоді формуються не тільки в процесі професійної підготовки в навчальному закладі, але також під впливом навколишнього середовища, в процесі освоєння соціального досвіду. В своїй поведінці молоді люди керуються різними соціальними нормами: моральними,

естетичними, етичними, правовими. Це характеризує їх загальну культуру, в якій правова культура займає особливе місце. Усвідомлення важливості і цінності права призводить до правомірної поведінки, усвідомлення необхідності реалізувати закон, звернутися до суду для захисту своїх прав та інтересів. Молодь в ході своєї діяльності найчастіше оперує своїми власними судженнями або правовими уявленнями, або нормативно-ціннісними орієнтаціями тієї соціальної групи, до якої вони себе відносять.

Правова культура – категорія для юридичної науки не нова. Вона давно стала об'єктом пильної уваги вчених.

Дослідження правової культури і правового виховання молоді, а саме студентів-юристів в Україні очевидна як у теоретичному, так і в практичному плані. Це пов'язано, перш за все, з кардинальними змінами в соціально-політичній структурі суспільства. В умовах нашої дійсності розвиток правової культури – актуальна проблема, так як протягом тривалого часу нашій країні було властиве зневажливе ставлення до права.

У період становлення правової культури на сучасному етапі існує безліч проблем. Найважливішими завданнями в процесі виникнення правової культури виступають:

- становлення позитивного ставлення до права, закону,
- володіння знаннями громадянами в області своїх прав і обов'язків.

Не відповідає сучасним вимогам, як підтверджують практичні матеріали і результати теоретичних досліджень, робота правоохоронних органів в цілому, рівень правосвідомості здебільшого осіб, які працюють в органах правопорядку. І в цій сфері до цього дня присутні правовий нігілізм, націленість на особистий розсуд при вирішенні правових справ, схильність до позиції керівників.

Відповідно, підвищення рівня правової культури осіб, які працюють в цій системі, а спочатку студентів, які навчаються за напрямками, пов'язаними з юридичною діяльністю є важливим завданням.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

3.1. Європейський досвід формування правової культури в процесі юридичної освіти

Можна зазначити, що у сучасному світі юридична освіта є унікальною, та набуває особливого значення. Вона передбачає засвоєння певних знань, які відносяться до галузі суспільних наук, та призначені для суто практичної діяльності. Юридичній освіті властиве органічне поєднання теорії та практики. В ході правової підготовки виробляється широкий діапазон вмінь та знань, від правової культури, засвоєння духу права до вміння приймати відповідальні рішення, вираховувати найдрібніші деталі що стосуються професії юриста. Проте юридична освіта – це і моральне, культурне виховання, перетворення низки етичних вимог в непорушні принципи поведінки [18, с.382].

У Звіті ОБСЄ зазначено, що сьогоднішній стан вищої юридичної освіти є досить суперечливим через те, що кількість вищих навчальних закладів, котрі випускають студентів правників в Україні є досить великою (близько 300), в той час коли в Польщі їх налічується лише 25, Австрії – 5, у Великій Британії – 97, Німеччині – 42.

Можна зазначити, що в Україні ліцензований обсяг правничих шкіл достатній, щоб випускати щорічно 38 624 бакалаври, та 36135 спеціалістів і магістрів.

Дивлячись на ці цифри, можна поставити під сумнів доцільність такої великої кількості юристів. Відповідно до цього також постає проблема якості знань і навичок випускників правничих вузів, а також чи потрібно нашій країні така велика кількість випускників правників і де їм себе застосувати [67].

Освітня політика України, а також загальноосвітня свідчать про те, що реформування освіти на світовому рівні відіграє важливу роль щодо розвитку держави та сприяє актуалізації проблеми розвитку освітніх систем будь-якої

держави. Процеси глобалізації, модернізації, економічна ситуація, котра привела до формування у Європі єдиного освітнього простору, вимагала модернізації та перетворення не лише європейської, але й української системи освіти. Відповідно до цього Болонський процес – це прояв глобалізації, який в Європейських країнах реалізується з 1999 року. Даний процес націлений на розширення доступу до європейської освіти і, відповідно до цього, на підвищення її конкурентоздатності. Виходячи з цього європейська інтеграція втручаючись в освітню сферу формує загальну європейської ідентичність, єдиний загальноєвропейський освітній простір. Перед усіма освітніми закладами поставлено завдання щодо вдосконалення навчального процесу, а також втіленню новітніх інформаційних технологій для хорошого забезпечення підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Болонський процес для країн учасниць Болонської декларації є спільним процесом різних шляхів формування єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти. Здійснюючи аналіз загальноєвропейської системи освіти, можна дійти до висновку що Україна буде сильнішою в освітньому плані, якщо перейматиме європейський досвід, але з урахуванням національних інтересів. Для нашої країни важливо не скопіювати західну правову культуру, а вчитися у заході в галузі права, проте з урахуванням власних цінностей, які склалися в нас в процесі історичного розвитку. [81, с. 6-7].

Правовий простір світу складається із існуючих та функціонуючих на сучасному етапі розвитку правових культур. Всі вони в тій чи іншій мірі взаємопов'язані, взаємозалежні та здійснюють вплив одне на одного, адже сучасний світ являє собою складне соціально-культурне та політико-правове утворення, яке еволюціонує під впливом різнопланових тенденцій: глобалізації і локалізації, самозбереження та саморуйнування.

Можна зазначити, що особливо сприятливими умовами для формування правової культури об'єднаної Європи склалися після створення і успішного розвитку Європейського Союзу. Також можна стверджувати, що

сучасний світ не може перебувати та існувати в умовах закритості чи замкнутості правових культур. Науковці відзначають, що зараз відбуваються процеси правової акультурації (тобто процеси взаємовпливу культур, сприйняття та прийняття одним народом частково чи повністю культури іншого народу), тобто здійснення взаємодії між правовими культурами на рівні юридичної освіти та науки, законодавства, судової практики [46, с. 482].

Важливим є питання про сутнісні характеристики, які складають фундамент західної правової культури. Тобто фундаментом західної правової культури виступають 4 складові: вона бере початок з римського приватного права і зберігає його сильний вплив, також в ній проявляється сильний вплив канонічного права, вона має високий рівень правової культури (в її якісній характеристиці), заснована на принципах легальності та протестантської етики, і притримується загального поняття правової держави, сформованого під впливом природного права.

Однією з родових особливостей західної правової культури є її специфічна правова культура: прозорість законодавчого процесу, гласність судового процесу, недоторканість приватного договору від втручання з боку держави, оперативне опублікування всіх нормативних актів (як законів, так і підзаконних актів), стабільність і передбачуваність законів (як зазначають багато вчених, закон, який часто змінюється не вартий паперу, на котрому написаний), юридична грамотність населення (тобто хто не знає своїх прав, той їх і не має), законопослушність населення (у всіх справах громадянин повинен себе вести в рамках закону), визнання ролі юриста як гаранта принципу верховенства права в суспільстві, стабільність рішень державних органів і відомств, довіра громадянина до правових структур і готовність звертатись до юридичних процедур в особистих та ділових справах, свобода інформації (надання громадянам вільного доступу до правової інформації).

Історія розвитку європейських країн зазначає, що цивілізаційні прогеси значною мірою визначаються такими критеріями, як громадянське

суспільство та демократія, функціонування вільної, незалежної, соціальної а також правової держави.

Історія становлення цивілізації європейських країн доводить, що без розвитку громадянського суспільства та правової культури, ефективний розвиток держави і соціальний прогрес ускладнюються чи взагалі унеможливаються [44, с. 241].

Згідно з чим ми можемо зазначити, що освітня діяльність країн Заходу є націлена на розвиток високої як загальної, так і професійної культури. В основі західної правової культури лежить індивідуалізм, тобто орієнтованість на людину, яка розглядається як первинна і пріоритетна цінність. В цьому ж дусі і здійснюється освітня діяльність. Індивід тут не поглинається соціальною тотальністю, а виділяється з неї, і, в певній мірі протистоїть їй. Студент виступає як істота, наділена розумом, свободою вибору і здатністю приймати рішення. Необхідні атрибути такого студента-індивіда – це свобода і рівність. Свобода ототожнюється зі свободою волі, тобто розуміється як притаманна людині можливість усвідомленого вибору і реалізації того чи іншого варіанту поведінки. Свобода виступає якістю, що ідентифікує людину; вона в рівній мірі властива всім людям і виділяє їх зі світу інших живих істот.

Для сучасної західної правової культури також характерний інститут правової держави. Розуміння правової держави в західному праві, вимірюється такими критеріями: політичний плюралізм, рівність громадян перед законом, поділ влади, невідчужуваність основних прав людини, виборність основних державних органів на основі альтернативності і чесності виборів, конституціоналізм (тобто наявність механізму Конституційного нагляду над законами парламенту і підзаконними актами), незалежність судової влади від політичної влади, недоторканність приватної власності, свобода підприємництва, свобода договору, свобода громадян. У західній правовій традиції поняття свободи громадян включає такі види свободи: свободи слова, свободу вибору місця проживання, недоторканність

особи громадянина і його житла, свободу пересування і свободу віросповідання. Тому і студентів юристів в Європейських країнах навчають правильному розумінню вказаних критеріїв.

Європейські науковці серед основних особливостей і детермінант західної правової культури виділяють індивідуалізм і раціоналізм. Тому при формуванні правової культури студентів юридичних вузів здійснюється націлення на раціоналізм і індивідуалізм.

Індивідуалізм розуміється як віра в автономію і повну свободу людини, який часто протиставляється суспільству. Ця концепція діаметрально налаштована проти поняття колективізму, або ідеї підпорядкування людини суспільству. Слід, однак, відзначити, що в рамках континентально права взаємовідношення і протиставлення принципів індивідуалізму та колективізму не так однозначно. Все ж класичний індивідуалізм сформувався в рамках англо-американської правової культури.

Раціоналізм означає віру в нескінченні можливості, що дозволяють людському духу знати, структурувати і справлятися з дійсністю в об'єктивній манері. Раціональність європейця універсальна. Вона має тенденцію до граничних узагальнень. Ще однією рисою європейської раціональності є її «приземленість»: раціоналізм має сенс як панівний спосіб розуміння, мотивації і способу життя людини. Повсякденний побут, матеріальне життя, політика, право сприймаються лише в сітці закономірностей, на основі очевидності детермінізму явищ. Повною мірою ці установки реалізувалися в умовах європейського капіталізму.

Західна людина (де б територіально вона не існувала) – це істота політична. Бути нею – значить бути громадянином, членом держави, і, тим самим, бути зобов'язаним жити і діяти відповідно до законів і цілей держави. При формуванні у Європейського студентства правової культури важливу роль відіграють ідеї свободи, громадянського суспільства, закону і природних прав людини.

Фундаментом європейської правової культури є канонічне та римське приватне право, філософія природного права, індивідуалізм, протестантська етика. Як вже зазначалось, особливу увагу слід зосередити на індивідуалізмі, котрий лежить в основі європейської культури, і відповідно до цього західна культура орієнтована на людину, тому і визначається вона як найвища цінність. Індивід не поглинається суспільством в європейських країнах, не розглядається як знаряддя досягнення певних цілей. Тут людина сприймається як розумна особистість, що наділена свободою вибору, волею, розумом [77].

Ідея свободи висловлює здатність проявити людиною свою волю; вона вказує на умови і можливість права, містить всеосяжну індивідуалістичну установку суспільства. З ідеї свободи, в контексті європейської правової культури, перш за все редукуються ідеї суверенітету, автономії. Ідея свободи є безпосереднім вираженням політичності західного суспільства. Саме в системі європейської правової культури ідея свободи постає, перш за все, як ідея людини, як і права в цілому.

Проявом свободи в її політизованому аспекті є ідея громадянського суспільства. Вона висловлює тенденцію і установку на самостійність, а в певному сенсі – і на незалежність, протиставлення життя громадянина державній формі організації влади, публічного примусу. Вона позначає межі свавілля держави, політичної влади; вона вказує на службове призначення держави, найчастіше, вторинність по відношенню до громадянського суспільства.

Західноєвропейська правова культура у всіх своїх формах спирається на ідею закону. Тільки у європейців думка про закон нерозривно пов'язана з ідеєю свободи.

Системоутворюючою ідеєю європейської правової культури є і ідея природних прав людини. Тут мається на увазі розумність, очевидність, незаперечність прав, їх невід'ємність. В ідеї природних прав людини закріплено принцип підтвердження і забезпечення мінімального соціального

простору людини. Ця ідея в правовому аспекті виражає індивідуалізованість свідомості західноєвропейця.

Змістовний каркас багатьом правовим теоріям надають ідеї, що впливають з описаних вище системоутворюючих ідей: ідея автономії індивіда в вчиненні вибору, ідея індивідуальної користі і її максимальної реалізації, ідея договору і права, що визначає основні свободи та їх гарантії, ідея держави як гарантії договорів, захисника прав і охоронця громадських інтересів.

Як зазначає О. О. Ганзенко, «правова культура Європейського Союзу є явищем багатограним та складним. Культуру ЄС характеризують, через призму свободи, адже сутністю об'єднання європейських країн є забезпечення основних чотирьох свобод: свободи пересування людей, товарів, послуг та капіталів. Таким чином, правова культура всього суспільства і кожного громадянина країни, яка є членом ЄС, передбачає визнання рівнозначними національним прав і свобод громадян інших країн, які також входять до складу Європейського Союзу. Принцип формальної рівності виступає як інтернаціональний фундамент права, забезпечуючи ще більший захист правових можливостей суб'єкта за допомогою як національних, так і загальноєвропейських правових засобів». Правова система Європейського Союзу забезпечує співпрацю підприємств країни, їх добросовісну конкуренцію, а також дозволяє розширити ринки збуту та гарантувати правовий захист особи та її власності в Суді ЄС [16, с. 24].

Українська правова система здійснює орієнтацію на європейські цінності, які спрямовані на побудову справедливого світу, котрий заснований на принципі цілісності людської гідності. Зазначимо, що бурхливий розвиток Європи, сприяв тому, що європейські цінності сформувались як продукт великих філософських та релігійних традицій, а жорстокі війни, катаклізми сформували гуманістичний підхід до людського життя і здоров'я людини. Підґрунтям такої популярності європейських цінностей стала саме людська гідність, а також людина як особистість та індивідуум.

Якщо брати до уваги європейські стандарти, то максимально наближеним до ідеального є суспільство, де забезпечені рівні можливості для розвитку усіх громадян і застосування їхніх потенційних здібностей, а також досягнена основа потреба особистості – потреба в самоствердженні та самовизначенні. Політична, моральна, суспільна безпеки та свобода кожної особистості – це найважливіші елементи європейських цінностей. Тому саме такі правові цінності повинні стати засадами вітчизняної правової культури [41, с. 263]

Європейський досвід формування правової культури в процесі юридичної освіти є таким:

- 1) засвоєння студентами основних норм та принципів на рівні, який є необхідним для виконання обов'язків у своїй майбутній професійній діяльності;
- 2) навчання, котре спрямоване не лише на отримання позитивних знань законодавства, але й на формування особистих переконань, поваги до правових цінностей, звичок дотримуватись діючих законів і нести відповідальність за виконання чи невиконання своїх обов'язків;
- 3) формування соціально-правової активності, на творчий розвиток особистісного потенціалу, як в моральному, так і в правовому аспектах [81, с. 6-7];
- 4) застосування принципів індивідуалізму та раціоналізму;
- 5) виховання студентства в дусі ідеї свободи.

Основними тенденціями європейської юридичної освіти є, по-перше, універсалізація юридичної освіти. Можна зазначити, що на юридичних факультетах вивчають право, а не самі закони, тому і акцент робиться на вивченні правових методів, а не на матеріальному праві як такому. Європейська система освіти дозволяє випускати студентів з високим рівнем правової культури, котрі розуміють та поважають закони, також себе та інших людей. Ця система випускає фахівців з глобальним мисленням, котрі

наділені самосвідомістю та усвідомлено беруть на себе відповідальність за свої дії [18, с. 384].

3.2 Проблеми становлення правової культури у сучасному українському суспільстві

У даній роботі вже були вказані деякі проблеми формування правової культури, які тепер будуть узагальнені.

1) Невисокий рівень правової культури серед працівників юридичних професій, які є частиною державних органів і відповідають за правоохоронну, правотворчу діяльність перед громадянами. Ця проблема веде до створення неякісних нормативно-правових актів (неясних, двозначних, суперечливих), до несправедливих і неправильних судових рішень.

2) Велика частина населення слабо вірить в законність поточних правових норм, не відчуває себе досить захищеними, не вірить законодавчим / правоохоронним органам і їх здібностям охороняти права і свободи громадянина. Таке ставлення виникає, коли громадськість стикається з неповагою по відношенню до права, правовим нігілізмом з боку посадових осіб.

3) Не всі члени суспільства мають уявлення про знання правового характеру внаслідок масивного обсягу інформації і складності правового матеріалу. Тому українські громадяни не мають звички звертатися до юриста для отримання правової інформації, укладати договори, підписувати контракти.

4) Формування правової культури відбувається під впливом довкілля (соціуму) і її правового клімату. Зустрічаючись в повсякденному житті з беззаконням і несправедливістю, ми поступово виробляємо імунітет до неповажного відношення до права і перестаємо реагувати на правопорушення, належним чином тому, на мою думку, існує небезпека виникнення поведінки антисоціального напрямку у молодого покоління (раз

цей вчинок некараний, значить можна його зробити). Засоби масової інформації рясніють повідомленнями про юридичне безвладдя, в той час як повинні в більшій мірі орієнтувати на правомірну поведінку.

В сучасному суспільстві існує певна проблема усвідомлення правової культури молоддю, а також існує проблема державних структур у сфері роботи з молоддю. На мою думку, слід на державному рівні докладати зусиль для підвищення рівня відкритості представників влади у сфері роботи з студентством та молоддю: здійснювати просвітницьку роботу; здійснювати роботу по формуванню позитивного ставлення молоді до державних структур та органів правопорядку. Також негативну роль у формуванні правової культури сучасності відіграють і ЗМІ. Журнали, газети телебачення мають велику кількість сцен грабежів, вбивств, кримінального життя. Адже крім розвитку поганих, нездорових тенденцій, суспільство опинилося позбавленим об'єктивної картини, що відображає не тільки злочини та їх генезис, але й усі наступні за злочинами етапи правозастосовної діяльності. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що надзвичайно актуальною є проблема очищення ЗМІ від тієї продукції, що поширює кримінальні традиції, пропагує культ насильства, розпусти та жорстокості. Те, що відбувається сьогодні в інформаційному просторі руйнує не лише правову культуру та мораль молоді, але й загрожує нашій державності, національним інтересам. Тому лише через сукупність системи заходів, спрямованих на підвищення правової культури молоді, можна сформувати у студентства та молоді ціннісні установки, а також почуття відповідальності за кожне прийняте рішення. Одним з головних завдань для України повинне стати подолання деформацій правової свідомості, адже лише перехід більш високого рівня правосвідомості сприятиме побудові України як правової держави. За таких умов Україна зможе претендувати на належне до себе ставлення [26, с. 87-88].

Переважно теоретичний характер, на рівні повсякденності носять знання студентства та молоді України у сфері прав і свобод людини і

громадянина. Зазначимо, що молодь знає про існування прав людини, проте ці знання є неповними та несистематизованими, а також дуже обмеженими. Інформованість молоді у сфері прав людини має невисокий рівень та не відрізняється від знань про право більшості населення.

Вийнятком є молоді юристи та студенти, майбутні абітурієнти юридичних вузів, котрі мають високий рівень правових знань, знають свої права, знають основні документи, які діють в правничій сфері, знають свої обов'язки, які передбачені Конституцією України. Слід зазначити, що значна частина нашої молоді позитивно сприймає існуючі права та свободи, а інша її частина налаштована до існуючих в нашій країні прав і свобод людини нейтрально, а деколи зовсім негативно. Головною причиною такого ставлення до прав і свобод людини є відчуття молоддю своєї безправності та незахищеності, незважаючи на закріплення в законодавстві широкого кола прав людини [45, с. 44].

Для підвищення правової культури громадян і всього суспільства в цілому необхідний комплекс економічних, політичних, організаційних, адміністративних, судових, виховних, освітніх заходів, покликаних привити повагу до права і стимулювати позитивну правову активність. Головна мета правової культури полягає в досягненні правомірної поведінки кожного члена суспільства.

Формування правової культури – це складний психологічний процес сприйняття нормативно-правових приписів, котрий своєрідно протікає у кожної людини, що має з часом різні результати. Щоб оптимізувати цей процес, зробити його більш дієвим і цілеспрямованим, необхідно мати у своєму розпорядженні достовірну інформацію про численні зміни, які опосередковують цей процес, глибоко знати прийоми, засоби та методи досягнення бажаних результатів.

Зміни, що відбулися в попередні роки, зміни в соціально-економічному і політичному житті України викликали зміни в структурі та ієрархії ціннісних орієнтацій багатьох її громадян. В даний час спостерігається

падіння системи цінностей. Це веде до соціальної пасивності сучасної молоді, що може в майбутньому призвести до негативних наслідків.

Недосконалість сучасного законодавства, правова незахищеність особистості негативно впливають на правову складову загальної культури суспільства. У зв'язку з цим модернізаційні процеси в країні вимагають глибокого і всестороннього осмислення.

Основною метою керівників держави (політиків, юристів) повинне бути посилення проявів дії соціальних відносин на саму правову культуру (наприклад, через правове виховання). Даний підхід є запорукою високого рівня правової культури і складає важливу умову для забезпечення правопорядку а також прав людини [74].

Саме високий рівень правової культури у вирішенні повсякденних питань здатен розвивати і вдосконалювати нашу країну як правова державу.

Підвищення рівня правової культури багато в чому залежить навіть не стільки від обсягу отриманих правових знань, скільки від уміння їх правильно використовувати в повсякденному житті.

Тільки право, засноване на високих духовно-моральних принципах, дозволить гармонізувати свідомість людини і навколишній його простір.

Вирішальну роль в розвитку правової культури відіграють усвідомлення і реалізація громадських інтересів і потреб.

Формування та розвиток правової культури населення можливий лише при вирішенні таких завдань:

1. Формування соціальної зрілості громадян і правової грамотності, а також усвідомлення правової відповідальності, що буде характеризувати їх правову поведінку. Це стане передумовою для нормального функціонування держави з високим рівнем правової культури, причому не тільки робітників юридичної сфери, а й кожного індивіда.
2. Важливо забезпечити безпосереднім носіям прав і обов'язків умови для боротьби за свої законні інтереси. Це означає створення умов для виключення правової пасивності, нетерпимості до правового нігілізму і

корупційних явищ, виховання почуття законності і справедливості у кожного громадянина.

3. Необхідно на постійній основі проводити роботу з профілактики правопорушень. Тут важливо вести боротьбу з правовим нігілізмом, слабкою інформованістю населення про існуючі закони, постійну роботу з удосконалення законодавства, організації відкритих зустрічей з роз'яснення нового законодавства і т. д.

4. Важливо здійснювати правову активізацію населення. Від активності і дієвості кожного індивіда залежить стабільний правопорядок. Це буде формувати у кожного громадянина почуття громадянського обов'язку.

Процес підвищення рівня правової культури передбачає постійну роботу з громадянами, якісний і високий рівень викладання у вузах та інших установах освіти дисциплін правового профілю (розробка нових освітніх програм), високопрофесійне кадрове забезпечення законодавчих, виконавчих і правоохоронних органів.

Розвиток правової культури та дослідження її проблем є дуже важливим питанням, адже для нашого суспільства потрібно, щоб кожна особа вміла та могла застосовувати свою правосвідомість, правову культуру на практиці. Саме подолання правової деформації свідомості є основним та першочерговим завданням для побудови в Україні громадянського суспільства та правової держави [65, с. 320].

В Україні повинна постійно зростати мотивація формування правової свідомості та правової культури усіх суб'єктів суспільних відносин, тому що без них неможливо втілити в життя поставлену мету по формуванню правової культури, розвитку громадянського суспільства та правової держави. Правова культура громадян є фундаментом суспільства в Україні. Через те, громадяни є чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію законодавство та Конституцію України. Вдале вирішення вказаних завдань залежить від багатьох факторів, але найбільше – від рівня організації правової культури, освіти і виховання

населення нашої країни. Деякі проблеми, які пов'язані із формуванням правової культури ще тривалий час будуть актуальними, тому що необхідність їх дослідження випливає з конституційного проголошення України правовою державою. Це зумовлює потребу високого рівня правової культури кожного громадянина та кожної посадової особи. Тільки тоді рівень правової культури населення нашої країни досягне найвищого рівня розвитку, а громадяни держави зможуть відчутти, що справді живуть в правовій державі, де вони виступають активними учасниками правового життя [38, с. 107].

На закінчення необхідно підкреслити, що процес становлення і розвитку правової культури є багатограним. І особистість, і суспільство, і держава повинні усвідомлювати свою відповідальність, бути зацікавленими, активно брати участь в створенні справжньої правової культури, що відповідає вимогам сучасного суспільства. З іншого боку саме держава більшою мірою відповідає за подолання проблем на шляху формування правової культури населення, тому що фіксує право в правових нормах (закріплюючи їх в нормативних правових актах), які сприймаються суспільством і особистістю.

Висновки до розділу 3.

Велике значення для молоді має проведення в освітніх установах занять і лекцій, присвячени розвитку національної правової культури. Основна увага повинна приділятися актуалізації проблеми залучення підростаючого покоління до основ національних культур.

Вивчення взаємодії права і звичаю набуває особливої актуальності в наш час, в період грандіозних змін у суспільному та культурному житті.

Юридична освіта у багатьох державах є однією із найпрестижніших. Як відомо, зараз відбувається реформування у вищій школі, тому особливий інтерес виникає до організації навчання юристів за кордоном, зокрема в

США та європейських країнах. В зв'язку з цим, юридичні дисципліни, котрі викладаються в українських вузах на юридичних університетах, не можуть залишатися незмінними, адже Україна є учасницею багатьох міжнародних конвенцій та договорів, є учасницею Ради Європи та бере незмінний курс на європейську інтеграцію. Тому досвід європейської освіти та підготовки, а саме процес формування у студентів-юристів правової культури є цінним, а також є важливою складовою як в реформуванні юридичної освіти в Україні, так і правової системи в цілому [18, с. 382].

Європейський досвід ставлення людини як найвищої цінності, а також пріоритет загальнолюдських цінностей є важливим для нашої країни, адже в нашому суспільстві повинна здійснитись трансформація свідомості та правової культури, через усвідомлення та розуміння того, що повинні бути забезпечені такі важливі цінності, визнання людини, а також її прав та свобод найважливішою цінністю, також відповідальність особи та держави, ефективна система соціального захисту. На даний час потрібна системна діяльність громадянського суспільства та держави по створенню і формуванню ціннісної системи суспільства. Слід забезпечити діалог та примирення у суспільстві громадян, які належать до різних ціннісних сегментів, адже цінності не тільки опосередковано визначають структуру суспільства, а й формують систему узгодженості всередині нього. Також важливим є те, щоб право сприймалося не як певна абстрактна цінність, а позитивно оцінювалося громадянами [41, с. 264].

Варто зазначити, що загальноєвропейська культура формується швидко, але не потрібно щоб цей процес призвів до розчинення національної правової культури. В період сьогодення зберігаються ідентичність національного стилю правового мислення, наших традицій, а також самобутності правової культури нашої країни [23, с. 552]

Для вдосконалення правової культури слід розвивати такі напрями:

- державний контроль за фаховим рівнем підготовки юристів;

- у вищій юридичній освіті забезпечити юридичними кадрами спеціалістів з правоохоронних, судових органів, органів виконавчої влади та ін.;
- здійснити розвиток міжнародного співробітництва в правовій освіті [35, с. 16]

В формуванні правової культури студента-юриста мають спостерігатися тенденції лібералізації правової свідомості, котра виражається у вищому рівні правової культури за такими показниками: інформованість особи щодо власних прав та обов'язків, більша інформованість щодо фактів недотримання громадянами таких прав, нормативно-правова регуляція повсякденної поведінки тощо [70].

Підсумовуючи вищесказане можна дійти висновку, що проблеми, пов'язані з формуванням правової культури ще тривалий час будуть актуальними, а необхідність їх дослідження безпосередньо випливає з конституційного проголошення України правовою державою. Це обумовлює потребу високого рівня правової культури кожного громадянина, студента, кожної посадової особи. Лише тоді рівень правової культури населення досягне найвищого щабля розвитку, а громадяни держави відчують, що вони справді живуть в правовій державі, в якій вони виступають активним учасником правового життя [38, с. 107].

Висновки та пропозиції

У висновках сформульовані найбільш суттєві результати і положення дослідження, які характеризуються теоретичною новизною та практичним значенням, тому, можна зазначити, що процеси Євроінтеграції, державотворчі процеси, розбудова правової держави та громадянського суспільства потребують високого рівня правової культури громадян. Виходячи з цього, формування правової культури в процесі освіти, тим більше юридичної, є одним з визначальних напрямів українських вищих навчальних закладів.

Хочу зазначити, що за останні роки можна виявити зрушення в підвищенні правової культури громадян. Так, зросла соціально правова активність населення. Громадяни все частіше звертаються до правоохоронних органів, відстоюють свої права в судовому порядку з питань компенсації моральної шкоди, порушень у сфері трудових відносин, захисту сім'ї, здоров'я, несвоєчасного і неякісного надання комунальних послуг.

Підвищилася інформованість громадян зокрема молодих людей, підлітків про свої права і обов'язки, про поняття правопорушення і юридичної відповідальності.

Також зусилля держави спрямовані на удосконалення законодавства, зміцнення системи судочинства.

Безумовно, вирішення економічних, політичних і соціальних проблем пов'язане з подальшим розвитком правової культури суспільства, вихованням законслухняного і юридично грамотного громадянина, що бере участь в реалізації нормативно-правових актів через поведінку правомірного характеру, здійснювану в повсякденному житті. Тому проблеми формування правової культури повинні бути поступово подолані.

Пропозиції вирішення проблем формування правової культури

Отже, підвищення правової культури необхідно, але для цього потрібно розробити особливий системний підхід, який дозволить владнати кілька проблем одночасно.

Саме комплексні дії створюють передумови для значного підвищення культури, правосвідомості, праворозуміння і т. д.

1. Розумне і доцільне використання юридичних кадрів країни. Необхідно залучити в законодавчий процес досвічені, кваліфіковані кадри; наданням юридичних послуг (консультацій) повинні займатися грамотні кваліфіковані фахівці.
2. Модернізація юридичної освіти – проведення досліджень, створення наукових розробок, формування нових напрямків, розвиток наукових шкіл.
3. Правова інформатизація. Відбір засобами масової інформації актуальних і достовірних новин, висвітлення діяльності законодавства, публікація, доступна кожному (юридичні журнали, газети, електронні сайти і т. п.) Поширення безкоштовних консультацій юристів – громадяни повинні навчитися реалізовувати свою можливість отримання правової інформації. Розширення мережі курсів, семінарів підвищення кваліфікації працівників юридичних професій, пізнання прав людини, способів їх захисту, можливості їх застосування та реалізації, розвиток юридичних клінік, адже саме у процесі діяльності юридичних клінік здійснюється розвиток правосвідомості та правової культури студента, формуються професійні навички по роботі з клієнтами. Юридична клініка підвищує рівень практичних умінь, знань та навичок студентів-правників, а також формує у студентів повагу до людської гідності, справедливості.
4. Надання підтримки з боку ЗМІ у висвітленні інформації про проекти по розробці нормативних актів.
5. Удосконалення правовиконавчої діяльності. Це завдання головним чином лежить на правоохоронних органах, так як їх робота повинна попереджати, припиняти правопорушення, карати за вчинені неправомірні дії. Правопорядок в суспільстві – запорука дисциплінованості індивідуумів і їх поваги до законів та інших нормативних актів.
6. Реальний захист інтересів і свобод громадян, розробка єдиної політики в області права, дотримання законів усіма державними органами.

Отже, в процесі роботи визначено, що поняття «культура», в якому б контексті воно не використовувалося, завжди історично, науково і соціально зумовлене. До того ж, не дивлячись на різноманітність трактувань зазначеного феномена, можна виділити такі загальні провідні позиції:

- по-перше, головним джерелом культури є трудова діяльність людини в соціумі;
- по-друге, культура включає в себе способи і результати цієї діяльності;
- по-третє, сутність культури – гуманістична, «людинотворча», що поєднує загальнолюдські цінності щодо кожної людини як її продукту.

Правова культура являє собою явище виключно складне за своєю внутрішньою структурою і багатством соціальних зв'язків. Вона не просто зводиться до знання законів, норм права.

Правова культура включає крім правосвідомості ще й рівень правовиконавчої діяльності в інтересах забезпечення і зміцнення правопорядку і законності.

Досліджено, що рух України до громадянського суспільства неможливий без формування правової культури.

Удосконалення правової культури України – це складне і багатостороннє завдання, це:

- збільшення рівня правосвідомості, правової активності, юридичних знань громадян, і підвищення ефективності правоохоронної діяльності, і проведення судової реформи;
- підвищення культури правозастосування та правотворчості, а також якості законодавства. Закони повинні стояти на захисті прав громадян, громадяни повинні знати і поважати закони, співвідносити з ними свої інтереси і вчинки.

Формування правової культури у студентів-юристів – це тривалий і складний процес, який зачіпає безліч сфер життя студента. Засобами, що розвивають політичну і правову культуру, в першу чергу є:

- популяризація права;

- формування у громадян правових знань і умінь;
- впливова правова наука;
- зміцнення законності на практичному рівні.

Крім того, до таких засобів слід віднести:

- вдосконалення і систематизацію норм права, які досягаються за допомогою розвинених і досконалих правових механізмів закріплених в законодавстві, з переважанням демократичних норм;
- належний правовий рівень законів та підзаконних норм права.

Величезний вплив на формування правової культури має законна правозастосовна і правоохоронна діяльність держави, ефективна робота державного апарату.

У період становлення правової культури на сучасному етапі існує безліч проблем. Найважливішими завданнями в процесі формування правової культури виступають становлення позитивного ставлення до права, закону, володіння громадянами знаннями в області своїх прав і обов'язків.

Таким чином, необхідна цілеспрямована робота державних і громадських організацій, освітніх установ вищої професійної юридичної освіти, всієї наукової і педагогічної спільноти, законодавчої і виконавчої влади на місцях по дослідженню та конструюванню умов, що забезпечують виховання правової культури студентів. В даний час є хороший шанс поєднати ресурси нашої держави і енергію демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

I. Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № № 1556-VII. Дата оновлення: 01.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Про культуру: Закон України від 14.10.2012 р. № 2778-VI. Дата оновлення: 13.10.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>

II. Монографічна та інша наукова література

5. Андрюшко І. Я. Правове мислення як центральна ланка правової культури / І. Я. Андрюшко // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 231-238.
6. Алексєєва І. М. Правва культура і правова свідомість в контексті правової освіти майбутніх провізорів / І. М. Алексєєва // Оригінальні дослідження. – 2017. – Т. 10, № 3 (25). – С. 335-341.
7. Бабкіна О. В. Політико-правова культура демократичного типу: проблеми формування / О. В. Бабкіна // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 5. – С. 5-10.
8. Бахновська І. П. Поняття та цінність правової культури суспільства / І. П. Бахновська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 24. – С. 7-10.

9. Бачинський Т. Правова культура: деякі сучасні підходи до її розуміння / Т. Бачинський // Юридична Україна. – 2011. – № 8. – С. 16-20.
10. Бурносова У. Ю. Формування правової культури в процесі юридичної освіти / У. Ю. Бурносова // Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя. –2017. – С. 11-13.
11. Васильченко О. М. Політико-правова культура: теоретико-методологічні підстави психологічного дослідження / О. М. Васильченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 1. – С. 152-157.
12. Волошина Я. Л. Особливості професійної культури юрисконсульта / Я. Л. Волошина // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 1 (11). – С. 193-203.
13. Волошенюк О. В. Правовий менталітет як складова суспільної свідомості / О. В. Волошенюк // Філософія права. – 2015. – № 1. – С. 42-47.
14. Галай А. Становлення юридичної клінічної освіти в Україні та деяких інших країнах світу / А. Галай // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 39-48.
15. Гальонкіна Ю. С. Юридична освіта в Європейському соціокультурному контексті періоду Середньовіччя / Ю. С. Гальонкіна // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – 1-2 (9-10). – С. 118-128.
16. Ганзенко О. О. Теоретичні аспекти інтеграції України в європейський культурно-правовий простір / Ганзенко О. О. // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – Вип. 1. – С. 23-27.
17. Годун Н. Ю. Правова культура: дефініція поняття / Н. Ю. Годун // Наше право. – 2015. – № 1. – С. 11-15.

18. Гурак Р. В. Розвиток сучасної юридичної освіти в Європейських країнах / Р. В. Гурак // Порівняльно-аналітичне прав. – 2014. – Вип. 6. – С. 382-384.
19. Данильян О. Г. Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2004. – Вип. 7. – С. 14-26.
20. Денищик О.І. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів / О.І. Денищик // Педагогічний дискурс. – 2008. – Вип. 3. – С. 85-88.
21. Дубчак Н. С. Юридичні клініки Європи: загальний огляд діяльності / Н. С. Дубчак // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – № 1(26). – С. 89-90.
22. Жильнікова Н. Д. Аксіологічний підхід до розуміння правової культури особистості / Н. Д. Жильнікова // Національна самосвідомість та правова культура в умовах європейської інтеграції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції 17 лютого 2017 року / Укл. Іваній О.М. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка. – 2017. – С. 84-86.
23. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2009. — 584 с.
24. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
25. Зимогляд В. Я. Політична і правова культура: проблема взаємозв'язку в процесах модернізації / В. Я. Зимогляд // Вісник Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 8. – С. 247-249.
26. Іваній О. М. Аналіз правової культури української молоді в контексті інтеграційних процесів / О. М. Іваній // Національна самосвідомість та правова культура в умовах європейської інтеграції: збірник тез

- Всеукраїнської науково-практичної конференції 17 лютого 2017 року / Укл. Іваній О.М. – Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. – 2017. – С. 86-88.
- 27.** Карбонье Ж. Юридическая соціологія / Ж. Карбонье; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. – М.: Прогресс, 1986. – 350 с.
- 28.** Клімова Г. П. Структура та функції правової культури / Г. П. Клімова // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 11. – С. 292-298.
- 29.** Коваленко Н. Ю. Сутність взаємозв'язку правової культури та правового виховання / Н. Ю. Коваленко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 38. – С. 15-18.
- 30.** Козлова О. Г. Правова культура майбутніх юристів як педагогічна проблема / О. Г. Козлова, А. І. Павленко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні науки. – 2015. – № 8 (52). – С. 125-134.
- 31.** Кордон М. В. К Українська та зарубіжна культура: Підручник. 3тє видання. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. — 584 с.
- 32.** Коршунова І. М. Формування правосвідомості студентів юридичної освіти / І. М. Коршунова // Право і суспільство. – 2015. – № 6. – С. 19-26.
- 33.** Кравченко П. А. Активна роль правосвідомості в правовій регламентації людської діяльності / П. А. Кравченко // Філософські обрії. – 2016. – № 36. – С. 61-69.
- 34.** Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М.В. Кравчук. – Вид. 3-є, переробл. й доповн. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – 608 с.
- 35.** Лаба О. В. Інноваційні напрями розвитку правової освіти вищих навчальних закладів / О. В. Лаба, Р. М. Кузнецов // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. – №4/5(9). – С. 12-17.

36. Луцький І. М. Проблеми формування правової культури майбутніх юристів в умовах становлення правової держави в Україні / І. М. Луцький, А. І. Луцький, М. І. Луцький, О. М. Каленюк // Економічна наука. – 2008. – № 6. – С. 52-53.
37. Лясковець О. В. Окремі напрями формування морально-правової культури юриста / О. В. Лясковець // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2. – С. 88-91.
38. Макарова О. В., Крилова Ю. І. Проблеми формування правової культури в українському суспільстві / О. В. Макарова, Ю. І. Крилова // Право. – 2015. – Вип. 30. – С. 104-108.
39. Макеєва О. М. Правова культура як елемент правової системи / О. М. Макеєва // Часопис Київського університету права. – 2012. – Вип. 4. – С. 64-67.
40. Макеєва О. М. Взаємозв'язок правосвідомості і правової культури як складових правових систем / О. М. Макеєва // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. – 2017. – № 2. – С. 11-17.
41. Макеєва О. М. Правова культура: ціннісний вимір в умовах інтеграційних процесів / О. М. Макеєва // Альманах права. – 2015. – Вип. 6. – С. 261-265.
42. Мануйлов Є. М. Правова культура юриста як основа його професіоналізму / Є. М. Мануйлов // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – Вип. 3(30). – С. 216-220.
43. Мороз Є. В. Правова культура в площині філософсько-педагогічної рефлексії / Є. В. Мороз // Науковий вісник. – 2016. – Вип. 47 (частина II). – С. 190-198.
44. Непот Л. Політика Європейського союзу щодо розвитку громадянського суспільства / Л. Непот // Наукові записки. – 2014. – Вип. 2 (70). – С. 240-255.

45. Окладна М. Г., Перевалова Л. В. Проблеми формування правової культури української молоді / М. Г. Окладна, Л. В. Перевалова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 32. – С. 35-47.
46. Пастушок Г. І. Вплив процесу інтеграції на формування Європейської правової культури / Г.І. Пастушок // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип. 4. – С. 478-484.
47. Перевалова Л. В. Проблеми формування правової культури сучасної молоді в умовах становлення громадянського суспільства / Л. В. Перевалова // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр.: по матер. VI Междунар. науч.-практич. конференции, 15-16 декабря 2011 г. / ред. А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2012. – С. 497-501.
48. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України / Г. Попадинець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – 782. – С. 123-128.
49. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / [ред. Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк]. – Харків: Право, 2007. – 248 с.
50. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. — Х. : Право, 2009. — 352 с.
51. Рибалка В.В. Визначення поняття психологічної культури особистості у міждисциплінарному контексті / В.В. Рибалка. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наук. праць / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – 503 с.

52. Рязанов М. Ю. Відродження слов'янської правової культури в Україні / М. Ю. Рязанов // Право і суспільство. – 2015. – № 6-2. – С. 35-40.
53. Сокаль В. А. Формування професійної культури майбутніх юристів у процесі вивчення педагогічних дисциплін / В. А. Сокаль // Молодий вчений. – 2017. – № 5.1 (45.1). – С. 123-127.
54. Сущенко В. М. Модель професійної культури працівника: критерії та підходи / В. М. Сущенко // Наукові записки. – 2009. – Том 90. – С. 29-33.
55. Твердохліб Л.В. Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу: [монографія] / Л.В. Твердохліб / МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незал. України; [Відп. ред. канд. пед. наук, доц. О.О. Міхно]. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 262 с.
56. Тимкович І. І. Юридична освіта як елемент правової системи України / І. І. Тимкович // Юридичний вісник. – 2016. – № 4 (41). – С. 54-58.
57. Тітомир-Зотова О. С. Правове виховання як передумова правової активності / О. С. Тітомир-Зотова // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 21-23.
58. Ткачова Н. Професійна правова культура, її зміст та роль в подальшому цивілізованому розвитку України / Н. Ткачова // Правова освіта. Юридичний вісник. – 2012. – № 3 (24). – С. 154-158.
59. Ткачук А. С. Особливості та взаємозв'язок правосвідомості та правової культури / А. С. Ткачук // Правова держава. – 2012. – № 15. – С. 35-41.
60. Філософія правового виховання : навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. — Х. : Право, 2012. — 248 с.
61. Целуйко М. Ф. Структура правової культури у вітчизняній юридичній літературі / М. Ф. Целуйко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 538. – С. 5-10.

62. Чалчинський І. Проблеми становлення професійної правової культури в Україні / І. Чалчинський // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4(16). – С. 73-79.
63. Чернета С. Ю. Формування правової культури студентської молоді: соціально-педагогічний аспект / С. Ю. Чернета, О. Л. Дурманенко // Педагогічні науки: [зб. наук. праць]. – Чернігів : Вісник ЧНПУ . – 2012. – №104. –Т. 2 – С. 173-176.
64. Чупринський Б. Правова культура як основний складник професійної культури юриста / Б. Чупринський // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2013. – Вип. 27. – С. 110-114.
65. Шай Р. Я. Правова культура як умова культивування принципу верховенства права в українському суспільстві / Р. Я. Шай // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2016. – № 850. – С. 317–320.
66. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні / І. Шаравара // Національний юридичний журнал. – 2015. – С. 9-12.

III. Інтернет-ресурси

67. Аналіз досвіду регулювання та стану юридичної освіти та науки в окремих Європейських країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.fair.org.ua/content/library_doc/FAIR__Report_Legal_Education_in_Europe_UKR1.pdf
68. Богатирьова Г. А. Актуальні проблеми формування правової культури майбутніх юристів / Г. А. Богатирьова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/bogatirova-ga-aktualni-problemi-formuvannya-pravovoyi-kulturi-maybutnih-yuristiv/>
69. Єгоров О. П. Правова культура: поняття, елементи та рівні // О. П. Єгоров / Правничий вісник університету «КРОК». – С. 13-18

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/Pvuk_2011_9_4.pdf
- 70.** Кишкань А. І. Особливості правової культури молодшої особи в трансформаційний період / А. І. Кишкань // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob15_66.pdf
- 71.** Козаченко Ю. М. Правова освіта як засіб підвищення політичної культури громадян / Ю. М. Козаченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/3/05.pdf>
- 72.** Коляда Т. А. Правова культура як чинник формування особистості / Т. А. Коляда // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/31788/1/21.pdf>
- 73.** Кравчук М.В. Юридична клініка – інноваційний напрямок розвитку правової освіти в Україні / М.В. Кравчук, Р. М. Мудрак // Верховенство права у новітніх законодавчих реформах: доктрина та практика: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ 11 грудня 2014 року. Тези наукових доповідей. – К., 2014 року. – С. 7-30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=965%3A120115-13&catid=109%3A1-1214&Itemid=135&lang=ru
- 74.** Летошко К. А. Роль правової культури в утвердженні правопорядку / К. А. Летошко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36696/3/legal%20culture.pdf>
- 75.** Матат А. В. Удосконалення рівня правової культури суспільства як дієвий принцип розвитку правової системи України / А. В. Матат // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63979/108-Matat.pdf?sequence=1>

76. Місце і роль правової освіти в формуванні правової культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/78539/pedagogika/mistse_rol_pravovoyi_osviti_formuvanni_pravovoyi_kulturi
77. Окладна М. Г. Правова культура і її роль в формуванні правопорядку ЄС / М. Г. Окладна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11514/1/Okladna.pdf>
78. Правова культура юриста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7457.html>
79. Правова культура: поняття, види, структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4404-pravova-kultura-ponyattya-vidi-struktura.html>
80. Чепульченко Т. О. Правова культура: місце у правовому процесі та вплив на стан законності в державі / Т. О. Чепульченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/7639/1/18_chep.pdf
81. Юдіна А. А. Теоретичні аспекти формування правової культури студентів / А. А. Юдіна. – С. 1-8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/69.pdf